

GELİBOLULU SÜRÛRÎ DİVANINDA DİNİ VE TASAVVUFİ UNSURLARIN KULLANIMI VE TÜRKÇEYE KATKILARI

Halil İbrahim OKATAN | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7728-3198> | sahsuvar06@hotmail.com

Dr., Ankara Türkiye

Atıf Bilgisi/Citation: Okatan, Halil İbrahim. “Gelibolulu Sürûrî Divanında Dini ve Tasavvufi Unsurların Kullanımı ve Türkçeye Katkıları”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 34 (Prof. Dr. Hüseyin Akkaya Armağanı) (Haziran 2025), 396-444. <https://doi.org/10.15247/1663709>

Okatan, Halil İbrahim. “The Use of Religious And Mystical Elements in The Diwan of Gelibbolulu Sürûrî And Their Contributions To The Turkish Language”. *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 34 (In Honor of Prof. Dr. Hüseyin Akkaya) (June 2025), 396-444. <https://doi.org/10.15247/1663709>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 23.03.2025

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 11.04.2025

Yayın Tarihi/Date of Publication: 30.06.2025

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External
Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./ It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebiyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Dini ve tasavvufî unsurlar divan şiirinde en çok işlenen konuların başında gelir. Divan şiirine adını veren divanlar “tevhit, münâcat ve naat” gibi unsurlarla başlar ve daha sonra kaside ve gazel gibi şiirlerle devam eder. Sürûrî şair ve nasir olarak meşhur olmuş ve şerhleriyle öne çıkmış bir divan şairidir. Şiirleriyle ve nesirleriyle devletine ve millete bağlı bir insan olarak hizmet eden Sürûrî kendisine bizzat Kanuni Sultan Süleyman tarafından tevdi edilen maktul şehzade Sultan Mustafa’nın hocalığı vazifesini yerine getirmiştir. Hangi görevde olursa olsun asla ilimden ve kitaplardan uzak kalmamıştır. Arapça, Farsça ve Türk dilini kelime bilgisi, cümle bilgisi, belâğat kurallarıyla iyi derecede bilen şair, bu bilgisiyle Türk diline önemli katkılar sağlamıştır. Şehzade Mustafa’nın öldürülmesinden sonra Sürûrî devlete yaptığı hizmetlerinden ayrılarak Kasımpaşa’da yaptırdığı bir camide ölünceye kadar Mesnevi dersleri okutmuştur. Tasavvufa meyilli şair daha sonra tarikata intisap etmiştir. Eserleriye Türkçeye ve Türk kültürüne önemli kazanımlar sağlamıştır. Özellikle divanında yer alan gazel ve kasideleri sade Türkçenin enfes örneklerini teşkil eder. Bu makalede Sürûrî’nin tasavvuf alanında Türkçeye katkıları üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Tarikat, Sürûrî Divanı, Dini ve Tasavvufî Unsurlar, Türkçeye Katkıları

THE USE OF RELIGIOUS AND MYSTICAL ELEMENTS IN THE DIWAN OF GELIBBOLULU SÜRÛRÎ AND THEIR CONTRIBUTIONS TO THE TURKISH LANGUAGE

Religious and mystical elements are among the most frequently addressed topics in Divan poetry. The divans, which gave their name to Divan poetry, often begin with elements such as "tevhid," "münâcat," and "naat," followed by poems like qasidas and ghazals. Sürûrî is a famous Divan poet who gained recognition as a poet and rose writer, particularly through his commentaries. With his works, he served his state and people as a devoted individual. Sürûrî was appointed by Sultan Suleiman the Magnificent to serve as the tutor of the slain prince, Şehzade Mustafa. No matter the position he held, he never distanced himself from knowledge and books. A skilled linguist, he was proficient in Arabic, Persian, and Turkish, understanding grammar, syntax, and rhetoric rules, and made significant contributions to the Turkish language. After the murder of Şehzade Mustafa, Sürûrî distanced himself from state affairs and, until his death, taught Mesnevi at a mosque he had built in Kasımpaşa. The poet inclined towards Sufism, later joined a Sufi order. Through his works, he made important contributions to the Turkish language and culture. His ghazals and qasidas in his divan, in particular, are exquisite examples of simple Turkish. This article will focus on Sürûrî’s contributions to Turkish in the field of Sufism.

Keywords: Sufism, Tariqa, Sürûrî Diwan, Religious and Sufistic Elements, and Their Contributions to Turkish

Giriş

Türklerin İslam dinini kabul etmeleriyle birlikte önlerinde İslam kültürüne ait geniş bir yelpaze açılmış oldu. Kuran, hadis, melekler, cennet, cehennem, ruhlar, insanlar ve cinler vb. pek çok konu önlerinde işlenmek için duruyordu. Arap ve İran edebiyatı gibi konu ve şekil bakımından mükemmel işlenmiş iki dev edebiyat örneğiydi. Miladi VIII. yüzyılda İslam dini ile şereflenmeden önce Gök Tanrı dinine mensup olan Türk milleti, tevhit inancına yatkın bir din anlayışına sahipti ve İslami edebiyat ile tanıştıktan sonra Kutatgu Bilig ve Ahmet Yesevi'nin şiirleriyle dini tasavvufi sahada eser vermeye başlamıştı. Karahanlı dönemi, Büyük Selçuklular dönemi ve ardından Anadolu Selçukluları hemen sonra da Osmanlı dönemleriyle İslami Türk edebiyatının en verimli çağları yaşanmış oldu. Anadolu'da, Asya sahasında, Balkanlar'da, Ortadoğu'da ve Mısır'da sayısız örnekleri bulunan dini ve tasavvufi eserlerle insanlığa parlak ve altın çağ örnekleri sunulmuştur.

A. TASAVVUF NE DEMEKTİR VE NASIL ORTAYA ÇIKMIŞTIR?

Edebiyat araştırmalarıyla ve konunun uzmanı ehil hocaların tespitleriyle tasavvuf anlayışının ortaya çıkışı ve yayılma alanları hakkında şu bilgiler arz edilebilir:

Öncelikle şunu söylemek yerinde olur ki bütün semavi dinlerde tasavvufi yönelişler vardır. Batılıların “mistisizm” dediği bu anlayış İslam dünyasında “sufizm” olarak yer alır. Tasavvufun nasıl anlaşılması gerektiği ve tarifinin ne olduğu konusunda mutasavvıflar tarafında pek çok tanımlar yapılmıştır. Kuran'da ve hadislerde tasavvuf kelimesi olmadığına göre tasavvufun İslam'da olmadığına hükmetmek doğru değildir. Bu anlayış İslam'ın ana yapısından ortaya çıkmıştır ve Hz. Peygamberin hayatı bunu en güzel örneğidir. İnsan ruh ve beden ikilisinden meydana gelmiş bir bütündür. Ruh beden üzerinde etkin bir role sahiptir. Tasavvuf ruhun beden üzerindeki tasarrufunu sağlamak bakımından önemli yere sahiptir: *“İslam dini sadece emirler ve yasaklardan ibaret değildir. İnsan kesif olan beden ve latif olan ruhtan meydana gelmiş bir bütündür. Latif olan ruh kesif olan bedene girince anasırın üzerinde yaptığı tesirler ruhun asıl safvetine halel getirir. Ruhun cisim üzerine galibiyetini temin için alınan tedbirler tasavvufun konusunu teşkil eder”* (İz, 1969: 77). Tasavvuf dini arınma ve kalben terakki etme sistemi olduğu için kuran ve sünnete uygun mânevi bir nefsanî yenilenme yoludur: *“Tasavvufla ilgili çok çeşitli tarifler yapılmıştır. Tasavvufun mânevî bir hayat tarzı olarak özelliklerini, Kitap ve Sünnet'le irtibatını, kulun Allah'la ve mâsivâ ile ilişkilerini, kalp temizliği, nefis terbiyesi, güzel ahlâk gibi işlevlerini, sûfinin niteliklerini ve görevlerini belirten bu tariflerin 1000'e kadar çıktığı söylenmektedir.”* (Öngören, 2011: 119). Sufizm İslam'ın temel kaynakları Kur'an ve Sünnete uygun olmaktan başka temel kaynaklara aykırı manevî arınma ameliyesini de kabul etmez: “Kuran-ı Kerimi Resulullah gibi yaşamaya çalışmaktır”(Cebecioğlu 2009: 263). Sufiler bir yandan arınırken diğer taraftan “zühd” ve “ibadet” ile manen terakki yolunda olmak zorundadır: *“Tasavvuf nefsin terbiyesi ve ruhun tezkiyesi, kalbin temizlenerek ilâhî âlemin hakikatlerini aksettiren bir ayna durumuna getirilmesi, bunun için bir takım mücadelelere zühd ve ibadet hayatına katlanmak olmasıdır”* (Bolay 1990: 263). Tasavvuf yoluna ilerlemek isteyen sufi ibadet, zikir, nefis tezkiyesi yanında güzel ahlak sahibi olmak adına azami dikkat sahibi olmalı, öğrendikleri bilgileri hayata tatbik etmekte ihmalkâr davranmamalıdır: *“Tasavvuf, asıl anlamıyla ibadetlerin fazlaca yapılması, zikirler ve nefis muhasebesi ile kalbi kötü duygu ve düşüncelerden kurtarıp iyi duygularla sarmak ve güzel ahlak sahibi olarak gerçek anlamda “insan-ı kâmil” olmaktır”* (Türer, 2011: 23). Manen olgunluk seviyesine yükselmiş bir derviş, sonsuz ilim ve kudret sahibi Allah ile kâinat yaratılışı hakkındaki sırrı keşfetme bilgisine ulaşmış olmalıdır. Tasavvufta bu seviyeye yükselmeye ‘marifet’ (Allah bilgisi), ‘muhabbet’ (Allah sevgisi) ve ‘zevk-i ruhani’ (gördüklerinden, yaşadıklarının ilahi bir zevk alma, ruhen haz duyma) basamaklarında mesafe kat etme adı verilir: *“Tasavvufî bilgi, Allah ve kâinat gerçeğini kalben keşfetmeye dayanır. Bunu da sadece nefsin terbiye edenler kazanabilir. Elde edilen bu bilgiye marifetullah denir.”* (Bilgin, 2016: 66). Manen olgunluk seviyesine yükselmiş bir derviş, sonsuz ilim ve kudret sahibi Allah ile kâinat yaratılışı hakkındaki sırrı keşfetme bilgisine ulaşmış olmalıdır. Tasavvufta bu seviyeye yükselmeye ‘marifet’ (Allah bilgisi), ‘muhabbet’ (Allah sevgisi) ve ‘zevk-i ruhani’ (gördüklerinden, yaşadıklarının ilahi bir zevk alma, ruhen haz duyma) basamaklarında mesafe kat etme adı verilir: *“Tasavvufî bilgi, Allah ve kâinat gerçeğini kalben keşfetmeye dayanır. Bunu da sadece nefsin terbiye edenler kazanabilir. Elde edilen bu bilgiye marifetullah denir”* (Bilgin, 2016: 66).

Tasavvuf nedir sorusuna tasavvuf cereyanının büyüklerince değişik cevaplar verilmiştir. Tarikat büyükleri tarafından yüzden fazla tasavvuf tarifi yapılmıştır. Makalenin büyüklüğü bu tarifleri ayrı ayrı sıralamaya el vermediği için kısaca bu hususa temas edilecektir. Tasavvuf ve tarikatlar konusunda geniş araştırmalarda genişçe yer vermişlerdir (Kara 1985: 189-314). (Kara 1985: 189-314).

Akarpınar, tasavvufun Allah'a ulaşmayı amaç edinen duygu, düşünce ve hayatı kontrol altına almak olduğunu vurgular (Akarpınar 2004: 4-5). Tasavvuf akımının ortaya çıkışıyla ilgili olarak A. Sırrı Levend: "...tasavvufun ilk ortaya çıkışını hicri II. yüzyılda Ebu'l-Haşim el Kûfî ile başlatır" der (Levend 1984: 43). Tasavvuf hakkında yazılan ilk eser Şihabüddin Sühreverdi'nin "Avarifü'l-Maarif" adlı eserinde tasavvufun nasıl ortaya çıktığını anlatırken, Peygambere farz ve nafîle ibadetlerinde tabi olanlar ilim ve ahlakça ona benzeyenlerdir şeklinde özetlenebilecek ifadeler kullanır (Sühreverdi 2010: 58).

Kuşeyri'nin *Risale* adlı eseri ve daha sonra Gazali'nin İhya'sı tasavvufî hayat ve düşüncenin ehl-i sünnet muhitlerince benimsenmesinde mühim rol oynamıştır. Zünnun Mısırî'ye göre tasavvuf yolunda yürüyenlerin rehberi Peygamberdir. Ebu Hafs Haddad'a göre bir kimse amellerini kitap ve sünnete göre ölçmelidir. Bir derviş, nefsini temizlemek için tevbe, sabır, tevekkül, riyazet/mücadele, vera, tebettül, uzlet, Allah korkusu, ihlas, tefekkür, hüzn, zikir vb. niteliklere/vasıflara sahip olmalıdır (Kara 1989: 318, 333, 339).

Kur'an insanın sadece aklına ve cismaniyetine hitap etmez aynı zamanda ruhuna da hitap eder. Çünkü insan sadece ruhtan ne de bedenden ibarettir. Onun ruhu bedenine galebe etmelidir ancak mükemmel insan meydana gelebilsin. Sufizm beden ve ruh dengesini sağlayabilmek için ortaya çıkmıştır.

Tarikat vasıtasıyla geniş halk kitlelerine ulaşan tasavvuf anlayışının temel esasları şöyle sıralanabilir:

1. "*Allah aşkı, Allah'a adanma, Allah'a manen ulaşma çabası; dünya ve dünya nimetlerinin yerilmesi, sadelik, nefis terbiyesi, rûhun yüceltilmesi, ârif olmak, ahlakın olgunlaştırılması vb.*" (Akarpınar 2004: 5).
2. "*Anlatılmaya, dile getirilmeye, söze dökülmeye çalışılan tasavvufun ne olduğu, yaşamayanlar ve tatmayanlar tarafından bilinemez. Çünkü tasavvuf bir hal ilmidir ve kitaplardan öğrenilecek bir bilgi değildir*" (Eraydın 2001: 40; Demirci 2001: 19).
3. "*Bununla birlikte, tasavvufun kelime, kavram, mecaz ve sembol gibi ifade vasıtaları ile dile getirilen (dil ile anlatılan), söze/yazıya dökülen bir yönü de mutlaka vardır*" (Kara 1999a: 209).
4. "*Tasavvuf, teorik yapısı itibarıyla, şeriatın, tevhid tabir edilen, 'Allah'ın ortak kabul etmez tekliği'ni açık ve seçik bir şekilde vurgulamak suretiyle yaratanı yaratılıştan ayırarak ortaya koyduğu yaratan-yaratılan ayırımını, yaratılanın yaratanın tecellîsinden ibaret olduğunu varsayarak izale etmeye çalışan bir mistik felsefe şeklinde özetlenebilir... Sufî, ait olduğu İlâhî hakîkatle tekrar birleşmek üzere bu kademeleri aşmaya çalışan kişidir.*" (Ocak 2003: 267).

Tasavvuf ilminin ve sufîlerin İslam dünyasında yaygınlaşması ilim ve irfanıyla meşhur zevatın eserleri ve idareci sultanların bu şeyhlere intisabı sebebiyle bu akım halk kitleleri arasında kabul görmüştür. (Levend 1984: 42-44; Köprülü 2003: 146-147; Ocak 2003: 269).

Tasavvufu tarif eden ve konuda araştırma yapan araştırmacılardan bazıları ve eserleri aşağıda sıralandığı gibidir:

(Cebecioğlu 1987: 389-406; İz 1997: 51-75; Öztürk 1997a: 21-23; Kara 1999: 31-36; Türer 1998a: 23-25; Eraydın 2001: 36-43; Demirci 2001: 19-20).

B. TASAVVUFTA ARINMA YOLLARI

İnsan yanlış yapma ve nefsinin isteklerine uyarak günah işleme özelliği olan bir varlıktır. İnsan bir yönüyle meleklerden üstün özelliklerle donanımlı olabilirken bir yönüyle de hayvandan aşağı bir derekeye düşebilir. Bu konuyla ilgili ayette şu tespit yapılmıştır: "*Ant olsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.*" (Araf suresi 7/179). Başka bir ayette de nefsin kötülükleri istediği üzerinde durulur: "*Çünkü Rabbimin esirgemesi olmadıkça, nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder*" (Yusuf suresi 12/53).

C. İRFAN YOLUNUN ESASLARI

Her işte olduğu gibi tasavvufda da uyulması gereken usuller vardır. Az yeme, az konuşma, az uyuma, inziva, çoğu tarikatda esastır. En çok kullanılan usûl-ı aşere (on esas) ise şunlardır: 1- Tevbe, 2- Zühd, 3- Tevekkül, 4- Kanaat, 5- Uzlet, 6- Zikir, 7- Teveccüh, 8- Tefekkür, 9- Murakabe, 10- Rıza (Cebecioğlu 2009: 279).

İbrahim Hakkı tasavvuf yolunu ve erkânını anlattığı Marifetname’de nefsin tezkiyesi ve insanın arınması için lüzumlu olan esasları genişçe ve misalleriyle anlatmıştır (İbrahim Hakkı, 1979: c. 1, s. 89-119). Tasavvufun ilkelerini anlatan Kuşeyri Risalesi’nde de “kıllet”, “uzlet”, “halvet”, “takva”, “zühd”, “samt”, “havf” gibi başlıklar altında salikin arınma yolları üzerinde durulur (Kuşeyri Risalesi 1980: 153-171).

İnsan nefsinin kötülüklerden arındıran safi ve temiz gönle ulaştıran aynı zamanda tasavvufun ilkeleri olan bu esaslar Süleyman Uludağ tarafından kitap halinde yayınlanmıştır. İbrahim Hakkı’nın erkân-ı tarik-ı irfan dediği irfan yolunun ve Hakk’a ermenin temel ilkeleri altıdır:

1. Az yeme (Kıllet-i taam).
2. Az uyuma (Kıllet-i menâm).
3. Az konuşma (Kıllet-i kelâm).
4. Yalnızlık (Uzlet-i enâm, halvet, inzivâ).
5. Zikir (Zikr-i müdâm, daimî zikir).
6. Tefekkür (Tekekkür-i tâm, mükemmel tefekkür).

(Uludağ, 2015: 83-85), (Coşan, 1993:210, 410, 626).

B. TARİKAT

Tarîkat (çoğulu tarâik) terim olarak “Allah’a ulaşmak isteyenlere mahsus âdet, hal ve davranış” demektir (et-Ta’rifât, “et-Tarîka” md.; Kâşânî, s. 349). (Öngören, 2011: 96).

Tarikatlar nasıl ortaya çıkmıştır? Tarikat ne demektir ve meşhur tarikatlar hangileridir? Bu soruların cevabını bulmak için önemli araştırmalar ve incelemeler yapılmıştır ve bunlardan bazıları şunlardır:

“Tarikat, Hz. Muhammed’e ve Allah’a mânevî açıdan erişmede rehberlik eden bir mürşide bağlı kimseler (derviş, mürit vb.) için konulmuş, mânevî, ahlâkî ve sosyal kuralların bütünü ve bu kurallara göre teşkilâtlanmış müessesedir”(Ceyhan 2015: 29).

“Tarikatlar öncelikli olarak ferdin maddî ve mânevî tekâmülünü amaçlar. Toplumun kemali ancak ferdin kemaline bağlıdır. Nitekim Müslüman toplumların geçmişine bakıldığında halkın tedbir ve tasarrufuyla meşgul olan idarî konumdaki devlet adamlarının, münevverlerinin, ulemânın, sanatkârlarının çoğunun ya tarikat terbiyesinden geçtiği ya da bu yollara muhabbet beslediği, münkir olmadığı açıkça görülür. Tarikatlar fonksiyonel açıdan ferdin mânevî terbiyesini deruhte eden müesseseler olduğu gibi, gayrimüslimlerin ihtidâsında önemli hizmetlere sahip olmuş, işgalci ve sömürgeci güçlere karşı Müslüman halkı müdafaa etmek üzere direniş cepheleleri oluşturmuş, İslâm ordularına kumandan ve asker olarak destek vermiş, fethedilen toprakların İslâmlaşmasında ve şehirleşmesinde önemli vazifeler üstlenmiştir. Meselâ Türkler’in Müslümanlığı kabulünde ehl-i tarikin irşat faaliyetlerinin büyük rol oynadığı bilinmektedir.”(Ceyhan 2015: 30).

Araştırmacı yazar ve akademisyen Ocak, tarikatlar hakkında yaptığı tespitinde, İslam dünyasında muhtelif tarikatların ortaya çıkışını anlatır. Sufi oluşumların ‘zâviye’, ‘hankah’ gibi isimlerle andıkları kurumları İslam dünyasına yayarak medreselerin (zâhiri/egzoterik) bilgi üretmelerine paralel zaviyelerde tasavvufî bilgi (bâtınî/ ezoterik) üretmeye başladığını zikreder (Ocak 2003: 269).

Tarikatlarda hiyerarşik bir düzen vardır. Bu disiplin tarikata mensup olma işinden başlar her şey şeyhin/pîr’in kontrolünde olarak devam eder. Tarikatlarda uyulması gereken esasları saydıktan sonra bu sistemin nasıl çalıştığı hakkında kısaca bilgi verilecektir:

C. ŞEYH-MÜRŞİT

Tarikatlarda farklı isimlerle anılan rehber veya yol gösterici maneviyat büyüğü eşliğinde yol alan müridler şeyhin gösterdiği usul ve esasları yerine getirerek manen olgunlaşma yolunda ilerler. Lügatte “şeyh, ihtiyar, yaşlı, kabile reisi, rehber, pîr” anlamlarına gelen mürşit, tasavvuf istilahında ise şerîat, tarikat ve hakikat ilimlerinde kemâle ermiş, müridlerini mânevî olarak irşad eden, Allah’ın ve peygamberin izinden giden ve götüren, müritlerine nefislerini temizlemesi için rehberlik eden

mânâsındadır. Şeyh, müridlerinin meşreblerine göre sohbet, halvet ve seyahat yollarından biri ile onlara rehberlik eder. Her şeyh aynı zamanda mürşiddir. Hakk’a vasıl olmak için bir mürşid-i kâmile el ve gönül vermek gerekir. Şeyh- mürid nisbeti, baba-oğul ilişkisi sıcaklığındadır. Bundan dolayı bazı tarikatlerde “şeyh” yerine “dede” ya da “baba” lafzı kullanılır. Şeyhe intisap edip, eğitim almaya başlamasıyla mürid yeniden doğmuş gibi addedilir. Bu mânevi doğum ile şeyh, müridini gayb (melekût) âlemi ile irtibata geçirir. (Eraydın 2017: 317); (Uludağ 2012: 316); (Cebecioğlu 2009: 190); (Yılmaz 2020: 210); (Öngören 2010: c. 39, s.50)

Ç. TARİKATLARDA TERK DÜSTURU

Terk tasavvuf ve tarikatlarda yerine getirilmesi gereken mühim bir düsturdur. Allah yolunda dünyevi her şeyi geride bırakma, Allah yoluna kendini adama kısaca “beklentisizlik” ilkesine harfiyen uymaya “terk” adı verilir. Terk: Arapça, terk etmek anlamında bir kelimedir. Nakşibendi tarikatının esas unsurlarından biri de “terk” düsturudur. Her şeyini Allah’a verme dünya, ahiret, benlik davasından vaz geçme hatta terk ettiklerini de unutma manasında kullanılır. Her şeyi Tanrı’dan bekleme benliğini Allah yolunda terk etme demektir. Dört türlü terk vardır: 1. Terk-i Dünya 2. Terk-i Ukbâ 3. Terk-i Hesti (varlık) 4. Terk-i terk (Cebecioğlu 2009:272).

D. TASAVVUF VE DİVAN ŞİİRİ

Divan şiiri zengin kaynaklardan beslenmiştir. Bu şiirin beslendiği unsurlar şöylece sıralanabilir: Kur’ân, hadisler, tasavvuf, tarikatler, evliyâ menkıbeleri, peygamber kıssaları, mucizeler, dinî ilimler, İslam tarihi ve coğrafyası, efsaneler, tarihî şahsiyetler, mitoloji, astronomi, hendese, kimya ve tıp gibi çağın ilimleri, Türk tarihi ve millî kültür unsurları, Osmanlı halkının sosyal hayatı, gelenekler, bayramlar, düğünler, çeşitli törenler, giysiler, savaş araçları, simya, reml, sihir, tılsım gibi bâtil bilgiler, müzik terimleri, edebî bilgiler, atasözleri ve deyimler, savaşlar, devlet adamları, saraylar, kasırlar, bahar, yaz, kış ve sonbahar tasvirleri, güzellik ve unsurları vb konulardır. (Levend 1984: 9-10; Timurtaş 1990: 10-11; İz 1995: XXX; Baysal 1999: 281-282)

Divan şiiri tasavvufî kelimeleri/terimleri sonuna kadar kullanmıştır. Mutasavvıf şairlerin yanı sıra dindışı konularda da yazan şairlerin de bu kelimelerle yazdıkları görülür. Sûfî şairler de meyhaneden, şaraptan, aşktan, sevgiliden ve güzelliklerinden bahseden şiirler yazmışlar ve kullandıkları kelimeleri remiz olarak sarf ettiklerini söylemişlerdir. Sufilik bir yaşam şekli olduğu için -tasavvufî hayatı yaşamayanlara- yaşadıklarının anlatılabilmesi için farklı bir dil kullanmak zorundaydılar. “Tasavvuf ile alâkadar olan Divan edebiyatı şairleri, bir insan güzelliğine karşı aşklarını söyledikleri zaman onun şeffaf varlığından geçip, güzelliğin hakiki sahibi olan Allah’a teveccüh ederler. Buna dair şiirlerinde ekseriya bir ipucu bulunur. Bunlara çok dikkat etmek icap eder. Sevgililer hemen daima mücerrettir.” (Tarlan 1998: 38; Pala 1990: 479; Koç 1998: 198; Aydın 2002: 85).

Mutasavvıf şairler mana âleminde seyahatlarını anlatmak için normal dilin dışında yeni bir dile ihtiyaç duyuyorlardı. Bunun için normal dilden faydalanarak kelimelere mecazi anlamlar yüklemeyi, sembolik manalar kazanmasına mühim yer verdiler (Pürcevâdî 1998: 420-421).

Sufî şairler Kuran’da geçen kelime kullanımından –teşbih ve müteşabih- istifade ile anlatmak istedikleri manayı yükleyecekleri kelimeleri mecaz anlamında kullanmışlardır (Ayvazoğlu 1990:16).

Gazâlî, İhyâü Ulûmî’-d-Dîn (Gazâlî 1989: II/677-702) ve Kimya-yı Saadet (Gazâlî 2004: 391-409) kitaplarında sufi şairlerin kullandıkları dilin tek anlama işaret etmeyeceğini, mecazi ve istiareli olarak kullanımlarla kendi anlamından başka anlamlarda kullanılabileceğini ifade eder. Gazâlî’nin yazdıkları ile alakalı araştırmacıların yorumları görülür: (Okuyucu 2004: 208; Karaismailoğlu 2001: 101-104; Şafak 2003: 27- 31; Saraç 2000: 137-138).

E. SÜRÛRÎ’DE DİNİ VE TASAVVUFİ UNSURLAR¹

¹ Gelibolulu Sürûrî divanı 2002 yılında Mısır Milli Kütüphanesinden alınan bir sureti fotokopi olarak bir dostum vasıtası ile Türkiye’ye gönderilmiştir. 2006 yılında TİKA vasıtası ile Slovakya’da Türkçe ve Türk kültürü eğitimi vermek üzere görevlendirildim. İki yıl orada vazife yaparak yurda döndüm. İstanbul Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan hocama transkrip ettiğim metni kontrol etmesi ve okunamayan kısımların okunması hususunda yardımcı olması amacıyla İÜ Edebiyat Fakültesindeki odasında elden teslim ettim. Değerli hocamın meşguliyetinden dolayı bir yıl beklemek zorunda kaldım. Farsça metinlerin okunmasında Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde görevli Prof. Dr. Abdüsselam Bilgen Beyin yardımlarına başvurdum. Sürûrî divanı dünyada yalnızca tek nüshası olmasından dolayı metinde okunamayan veya yanlış okunan kısımlar vardı. 2009 yılında okunamayan kısımları okuyabilmek için

E. 1. SÜRÛRÎ'NİN TASAVVUF VE TARİKATLA ALAKASI

Sürûrî Nakşibendî tarikatına mensup bir şahsiyettir. 38 yaşında iken Fenârizâde Muhyiddin Efendi'nin yanında çalışıyordu. Mezkûr zatla araları bozulunca ilim yolundan ayrılarak tasavvuf ve tarikat yolunu tercih etmiştir. Bir derviş olan şair İstanbul'da kurulan Nakşi tekkesinin ellinci dönem dervişlerindendir. Emir Buhari Tekkesi şeyhi nakşibend Mahmut Efendi'ye intisap etmiştir. Bu tarihten sonra da ölünceye kadar dervişlik kıyafetini çıkarmamıştır. Hacca gitmiştir ve dini bütün bir âlimdir. Sürûrî, divanında bulunan bir gazelde tasavvuf yolunu övmekte ve şöyle demektedir: “*Ey gönül, dünyanın şekline hayran olup aldanma; Rahman’a talip olup sahte nakışları terk et. Eğer sen de bir makam istersen gizli hazinelerin sahibi olan Allah’tan iste. Senin dış görünüşün virane olsa da içyapın mamur olsun*” gibi tasavvufî anlayışı öven şiir yazmıştır. (Okatan 2015:17).

E. 2. SÜRÛRÎ'YE AİT OLAN TASAVVUFİ ESERLER ŞUNLARDIR:

1. Şerh-i Mesnevi: (Okatan 2015: 17).
2. Şerh-i Divan-ı Hafız: (Okatan 2015: 24).
3. Şerh-i Gülistân-ı Sa’dî: (Okatan 2015: 25).
4. Şerh-i Bûstân-ı Sa’dî: (Okatan 2015: 25).
5. Tefsîr-i Sûre-i Yusûf (a.s.): (Okatan 2015: 28).
6. Terceme-i Ravzü’r-Riyâhîn fî Hikâyeti’s-Sâlihîn: (Okatan 2015: 29).
7. Terceme-i Zâhîretü’l-Mülûk: (Okatan 2015: 30).
8. Haşiye-i Evail-i Hidaye Fi’l-Fürû’:

F. GELİBOLULU SÜRÛRÎ DİVANINDA DİNİ VE TASAVVUFİ UNSURLAR

Sürûrî Divanı 2010 yılında birinci baskısı olarak tarafımdan yayınlandı. 2015 yılında baskıda olan hatalar ve eksiklikler tamamlanarak eser ikinci kez bastırıldı. Aşağıdaki beyitler tarafımızdan hazırlanan Gelibolulu Sürûrî Divanından alınmıştır.

F. 1. AYETLERLER

Âftâb-ı ʔal‘ atûnden ref‘ ola çün kim niķâb

“Unzurûnâ naktebis min nûriküm” dir âftâbâ

(Okatan 2015: G. 35).

“Yüzündeki perde güzelliğinin ışığından kalksa yeridir. ‘Bize nazar edin de nurunuzdan biraz iktibas edelim’ der güneşe.” (Hadid suresi 53/7).

ķâmetûnden ķâke sâye düşdügin görüp okur

Ankara Milli Kütüphanesine gittim. Oradan elimde olmayan lûgat ve tezkireleri istediğim zaman Milli Kütüphane görevlisi ne yapacaksın diye sorudu. Çantamdan transkrip ettiğim Sürûrî Divanını çıkardım ve kendisine gösterdim. Milli Kütüphane görevlisi kendisinin de divan nüshası üzerinde çalışmakta olduğunu ifade ettiler. Şahsım Gelibolulu Sürûrî divanını bastırmak üzere olduğumu, son rutuşları yaptığımı söyledim. Kısa bir zaman sonra -bazı Divan tetkiklerini yapamadan- Kùltür Bakanlığından aldığım resmi yayın numarası (ISBN 978-605-125-146-2) ile 2010 yılında Sürûrî Divanını bastırdım. Ankaradaki kütüphanelere ellerimle dağıttım. Sürûrî Divanı üzerine doktora çalışmasını daha sonra kitaplaştıran Milli Kütüphane görevlisi, şahsımın hazırlayıp bastırdığım Sürûrî Divanından haberi vardı. Kendi hazırladığı kitabında, benim kitabımdan da söz etmiş. Sürûrî Divanında tetkik bakımında eksikliklerim olduğunu biliyordum. 2013 yılında doçentlik başvurusunda teknik bazı eksikleri olan bu Sürûrî Divanı kitabımla başvurdum. Daha sonra kitaptaki eksiklikleri tamamlayarak tekrar 2015 yılında yeni baskısını yaptırdım. Bu makalede şahsıma ait Sürûrî Divanı adlı eserimi kaynakça olarak kullandığım için bu açıklamayı yapmakta zaruret gördüm.

Sidreden Rûhü'l-Emin “Yâ leytenî küntü türâb”

(Okatan 2015: G. 35).

“Cebrail sevgilinin erişilmesi güç çok uzun boyunun gölgesinin yere düştüğünü görünce ‘Keşke toprak olsaydım’ ayetini okur” (Nebe suresi 78/40).

Kuran’da Sidre kelimesi Necm suresinde anlatılır. “Şimdi siz kalkmış da onun gördükleri hakkında şüphe edip kendisiyle münakaşa mı ediyorsunuz? Andolsun ki, o, Cebrail’i bir başka inişte daha (asli suretiyle) görmüştü. Sidretü'l-Münteha’nın yanında. Ahirette kalınacak Cennet de oranın yanı başındadır” (Necm 53/12-15). “*Sidretü'l-müntehâ terkibiyle ilgili olarak başlıca iki görüş ileri sürülmüştür. Daha çok kabul gören anlayışa göre sidretü'l-müntehâ semada bulunan, Mi’rac gecesi yanında Resûl-i Ekrem’in ilâhî sırlara mazhar olduğu bir ağaçtır*” (Uludağ 2009: 151-152).

Edebiyatımızda “Sidre” ifadesi çok kullanılmıştır. Hz. Peygamberin Miraç gecesi Allah’ın huzuruna varmadan semaya doğru çıkarken cennetü'l-me’vâda Cebrâil’i dibinde koyduğu bir ağaçtır (Uzun 2009: 152-153).

“Kâfirin "Keşke Toprak Olsaydım" demesi: Hak Teâlâ’nın "Kâfir ise, "Ah, ne olurdu keşke ben toprak olsaydım" diyecek" ayetinin tefsirinde Allah şirk dışında her günahı affeder kâfir ise Allah’tan af dileğinde bulunmaz. Ya da Allah’ı kabul etmeyenler insan olacağımıza sorumluluktan uzak toprak olsaydık derler (Razi 1995: c. 22, s. 447), (Yazır 1979: c. 8, s. 5549).

Ey mu‘allim gel Sürûrî’den kitâb-ı ‘ışık gör

Bulmağ istersen eger “men ‘indehu ‘ilmü’l-kitâb”

(Okatan 2015: G. 35)

Ey muallim eğer ‘yanlarında kitabın (Kur’an’ın) bilgisi olanlar yeter’ (Rad 13/43) dersin gel Sürûrî’den aşkın kitabını gör.

Şekl-i ebrûnî şanur mihrâba bakdukça imâm

Hayretinden okımaz bir harf-i Kur’ân’ı dürüst

(Okatan 2015: G. 39).

Sevgili senin kaşının şekli mihraba benzediği için imam (namaz kıldırırken) mihraba baktıkça seni düşünür ve Kuran’ın bir harfini doğru okuyamaz.

Kaşlar Arap alfabesindeki (ج) harfine benzer. Mihrabın yapısı da (ج) harfine benzediği için imam namaz kıldırırken mihraba baktığından sevgiliyi hatırlar ve bu yüzden Kuran’ın bir harfini yanlış okur. Burada ‘Tedric’ sanatı vardır. “Tedric” konuyu yavaş yavaş çoğaltmak veya azaltmak demektir. İmam önce bir harfi doğru okuyamaz, sonra ayetleri doğru okuyamaz, sonra sureleri doğru okuyamaz demektir.

Her kişiye çünkü bir kârı naşîb itmiş Hüdâ

Saňa ‘ışık olmuş Sürûrî kısmet-i rûz-i elest

(Okatan 2015: G. 41).

Her insana Huda ruhlar âlemindeyken yapacağı işlerini yazmıştır (kader). Sürûrî sana da âşık olmak kısmeti nasip olmuştur.

‘Rûz-i elest’ elest günü Kuran terimidir. “Ben sizin Rabb’iniz değil miyim?” dedi” Allah insanların ruhunu yarattığı zaman ruhlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim” diye sormuş ve insanlar da evet sen bizim Rabbimizsin anlamına gelen “belâ” diye cevap vermişler. Bu yüzden halk arasında “kalı beladan beri Müslümanım” sözü yaygındır (Araf suresi 7/172).

Ol rûy-ı âteşin ile zülf-i siyâh için

Şuğl-ı Sürûrî Süre-i Nûr u Duğânedür

(Okatan 2015: G. 151).

Ey sevgili senin yanağının allığı ve saçlarının siyahlığı Sürûrî’nin meşgalesi olan Nur suresi ve Duhan suresi olmuştur. Bu beyitte mürettep leff ü neşr sanatı vardır. ‘rûy-i âteş= Nur suresi’; ‘zülf-i siyâh= Duhan suresi’. Yüzdeki parlaklık, aydınlık ve

kırmızılık Nur suresinin adı olan aydınlık, parlaklık, allık kelimeleri ile adlandırılmıştır. Aynı şekilde saçların siyahlığı da Duhan suresi “duman” anlamına geldiği için “siyah duman”= “siyah saç” ile karşılıklı kullanılmıştır.

Qaldırup zülfin yüzün öpsem ta‘accüb eylemeñ

Muşhaf açan kimse ‘âdetdür çü Qur’ân’ı öper

(Okatan 2015: 164)

“Mushafı (İlahi kitap/Kuran-ı Kerim) açan kişi (okumadan önce) Kuran’ı öpmesi adet olmuştur. Ben de senin saçlarını kaldırıncı yüzünü öpersem şaşırmanın.”

Sevgilinin güzel ve ay gibi yüzünü öpmeyi, Kuran’ı okumak için eline alan insanın saygısından ve hürmetinden Allah kelamını öpmesine benzetmiş.

Dilâ lebini şor anuñ hayât âbı mıdur

Sözini âyet-i (yuḥyî’l-‘izām)’a beñzetdüm

(Okatan 2015: G. 315).

Ey sevgili o güzelin dudağını acaba hayat suyu mudur? Çünkü o dudaktan çıkan sözleri “(Çürümüş) kemikleri kim diriltecek?” (Yasin suresi 36/78) ayetine benzettim. Yani Allah çürümüş kemiklere nasıl hayat verip diriltiyorsa senin ağzından çıkan sözler de âşıklara hayat veriyor.

Süre-i Kevşer ḥaḳı kūyuñda kim emse lebüñ

Ḳatre gelmez ‘aynına cennet içinde Selsebîl

(Okatan 2015: G. 376).

Kevser suresi hakkı (için söylüyorum) senin yaşadığın yerde kim dudağını emse Selsebil çeşmesi onun gözüne bir damla (bile) gelmez. (Kevser suresi 108. sure).

Bu mısradaki leff ü neşir sanatı vardır. “Kevser” kelimesi “aynına” kelimesi ile: “leb” kelimesi “Selsebil” kelimesi ile karşılık gelmiştir. Bu beyitte mübalağa sanatı yapılmıştır. Sevgilinin dudağı o kadar bol ve bereketli şekilde insanın susuzluğunu kandırır ki “Selsebil” adındaki cennet suyu bile onun yanında bir damla kalır.

Şimdi gel yâ ḥaste cismüñ okı Yâsin üstine

Ölcek seyr idesin ey cān yâ sin üstine

(Okatan 2015: G. 387).

Ey can (ey sevgili), şimdi gel ve hasta vücuduma Yasin oku. Ya da ölünce kabrimin üstüne okursun.

Bir hadiste ise Hz. Peygamber: “Yâsîn, Kur’ân’ın kalbidir. Allah’ı ve âhiret gününü arzu ederek Yâsîn okuyan kimsenin geçmiş günâhı affedilir. O’nu ölümlerinize okuyunuz” buyurmuştur (Ebu Davud, Cenâiz 20; İbn Mâce, Cenâiz 4). “Yasin” kelimesi ile “ya sin” kelimeleri arasında cinas sanatı vardır. “Ey can” hitabında da “nida” sanatı yapılmış.

Ey Sürûrî ‘ışkdan ğayrı ḥaṭâdur bilmiş ol

Bu durur ben bildigüm “va’llāhü a‘lem bi’ş-şevāb”

(Okatan 2015: G. 31).

Ey Sürûrî aşktan başka ne varsa hata olduğunu bilmiş ol. Benim bildiğim budur ki yine de ‘en doğrusunu Allah bilir.’ “De ki: “Göklerde ve yerde gaybı Allah’tan başka kimse bilemez..” (Neml suresi 27/65). “Gaybı bilen (Allah), kendisine ait gayba kimseyi muttali’ kılmaz.” (Cinn suresi 72/26). Ayrıca bu beyitte Fuzûlî’ye bir gönderme vardır. Çünkü Türk şiirinin büyük şairi “Işk imiş her ne var Âlem’de / İlim bir kıl ü kâl imiş ancak” (Dünyada her şey aşktan ibaretmiş. İlim sadece bir dedikodu etmekmiş) diyerek aşkın her şeyin önünde yer aldığını bu beytiyle ortaya koymuştur.

Kur‘ân’dur birisi anuñ mu‘ cizâtınuñ
Bâkîdür ol cihânda hâlel eylemez kabûl

(Okatan 2015: Kıt‘ a

Onun mucizelerinden biri de Kur‘andır. Kur‘an dünyada (ezeli) ve ebedidir bozulmayı kabul eylemez. Hz. Muhammed’in peygamberliğini ispat için lüzumlu hallerde müşriklere gösterdiği parmaklarından su akıtması, ayı ikiye bölmesi, miraç mucizesi, çakıl taşlarının peygamberliğine şahitlik etmesi gibi pek çok mucizesi vardır. Onun en büyük ve hala devam eden mucizesi Allah kelamı Kur‘andır. Kuran’nın mucizeliğine hiçbir zaman eksiklik, noksanlık ve fesat karıştırılmaz. Çünkü Allah’ın sözü sözlerin en üstünü ve en harikasıdır. “İnnâ nahnü nezzelnaz-zikra ve innâ lehu le-hâfızûn” Hiç şüphe yok ki, Kur‘ân’ı biz indirdik ve muhakkak ki onu, tahrif ile tebdîlden (değişikliğe uğramaktan) biz koruyacağız (Hicr suresi 15/9).

F. 2. SÜRÛÎ DİVANINDA GEÇEN HADİSLER

Dostum bulmaz gözüm hiç nûr u fer
Rû-yı hûbuñsuz velî fîhi naẓar

Tîr-i ğamzeñ nice irdi görmedüm
Kim “izâ câe ‘l-kaẓâ ‘amey ‘l-başar”

Şükr ile aldum lebûñden şekkeri
Vâkı‘ oldı kavl-i “yüczi men şeker”
Eşk ile taşvîri gitmez kalbden

“Lâ yüzîlû ‘l-mâu ‘naẓşen fî ‘l-hacer”

Meyl ider kıddüñ Sürûî kılsa âh
Kim “yümîlû ‘l-‘ar‘ar rîhü ‘s-seher”
(Okatan 2015: G. 87).

Dostum (sevgilim) senin yüzünün güzelliği aydınlığı olmadan her şey bir yorumdan ibarettir varlığı yokluğu belli değildir bu yüzden gözüm nur ve aydınlık diye bir şey bulamaz.

Senin bakışının oku beni nasıl vurduğundan haberim olmadı. Ki ‘*kaza gelince göz kör olur*’ bu yüzden bakış okunu göremedim. Burada iktibas sanatı yapılmıştır. Şair burada sevgilinin kaderde yazılmış olduğunu; kaderin tahakkuk etmesine kaza dendiğine göre kader/kaza ilişkisi ile aşkını anlatıyor. Bu hadis “izâ câel kazâ ‘amiyel basar/ve izâ hallel kaderu betalel hazer” şeklinde şiiirleştirilmiştir. (إذا جاء القضى عمى البصر / و اذا حلّ القدر بطل الحذر). (Kaza gelince görme duyusu körelir, kader gelince de tedbir bozulur).

Sevgilim senin dudağından şekeri veya tatlıyı teşekkürlerimle aldım. Zira ‘*İşte şükredenleri katımızdan bir nimet olarak böyle ödüllendiririz*’ ayeti böylece meydana geldi (Kamer suresi 35/54).

Gözyaşı ile sevgilimin tasvirini yapmak kalbimdeki sevgiyi gidermez. Tıpkı Arapça sözde ‘*taşın üzerine su ile nakış yapılmaz*’ dendiği gibi.

Sürûrî bir “ah” etse (ahın rüzgârından) senin (selvi gibi) uzun boyun bir tarafa eğilir. Ki ‘*seher vakti esen rüzgâr ile ardıc ağacı eğilir*’. Ardıc ağacı ilaç yapımı, evlerin yapısında kullanımı ve Anadolu’da mezarların başına dikilmesi gibi kutsal olarak kabul edilen bir ağaçtır. Dallarına bez bağlanarak dilek tutulur veya dalları tekkelerde tütsü olarak kullanılır.

F. 3. ALLAH’IN İSİMLERİ/ ESMÂÜ’L- HÜSNA

ALLAH

Ey güzeller biz sizi gördükçe Hâk’dan keşf olur

Şöyle beñzer kim adın âyine-i Allâhsuz

(Okatan 2015: G. 195).

Ey güzeller topluluğu! Biz sizi gördükçe Hak’tan bazı sırları keşfettik. (Keşiflerimiz) şu duruma benzer ki senin adın, Allah olmadan onu temsil etmeye yeten bir aynadır.

Bu beyitte Hz. Peygamberin bir hadisine gönderme vardır: “... إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ...” “...Şüphesiz ki Allah güzeldir, güzeli /güzel olanı /güzelliği sever...” (Müslim, İmân, 147).

Yâra cānum didi kaçd itdüm raķībūn cānına

Cānum alma cānın almayınca Allāh’um benüm

(Okatan 2015: G. 293).

Sevgiliye canım dediği için rakibin canına kast ettim. Allah’ım rakibin canını almayınca benim canımı da alma.

Bir belâdur yâra çün ağyâr yâ Rab cānın al

Bu belâdan cānumı sen kırtar Allāh’um benüm

(Okatan 2015: G. 294).

Ya Rabbi! Yabancılar bir bela oldukları için onların canlarını al. Allah’ım, gayrılarının belasından benim canımı kurtar.

Ben gedā bunca raķīb içre nice şāh diyem

Kāfiristāna girüp cehr ile Allāh diyem

Ben bir dilenciyim bunca rakipler içinde nasıl Şahım diyeyim? Gayr-i müslimler arasına girip orada açıkça nasıl Allah diyeyim? “Şah” ve “geda” ile “kâfir” ve “Allah” kelimeleri arasında tezat vardır.

Kaṭl-i ağyāra mu‘īn olsa Sürûrî saña yār

Hoş du‘ā eyleyüben yârcek Allāh diyem

(Okatan 2015: G. 302).

Ey Sürûrî! Rakiplerin öldürülmesine dostlarım yardımcı olsa onlara güzel dualar ederim ve dostlarla beraber Allah derim.

Allah karşısında insanlar ona ibadet edenler anlamında “kul”dur. Kul aynı zamanda köle manasında da kullanılır. Şairin “Yârcek” demesinde yani küçültme ekiyle birlikte kullanması ben Allah’ı seven zavallı kulum manası vardır.

Haṭâdur baña iy dil-ber demek sen şāhdan geçdüm

Ki küfr olmaz mı bir Müslim diye Allāh’dan geçdüm

(Okatan 2015: G. 305).

Ey gönül çeken güzel! Sen şeyhimden vaz geçtim demek bana hatadır, yanlıştır. Allah’tan vaz geçen bir insana Müslüman demek küfür olmaz mı?

Tarikata mensup bir sûfi/derviş olan şair bir dergâha mensup kişi bir güzelin hatırına ne şeyhinden, ne tarikatından vaz geçmez diyor. Eğer bir menfaat uğruna yolundan dönerse, Allah’tan dönen ve İslam’dan vaz geçen bir kâfir olmaz mıyım diyor.

Yavuz nazar eyler yüzüne yatlu rakîbüñ

Allâh ırağ ide yavuz gözle nazardan

(Okatan 2015: G. 344).

Yüzüne fena gözle bakar kötü rakibin. Allah kötü gözle bakan nazardan korusun.

Kuran’da nazar ayeti olarak okunan şöyledir: “*Şüphesiz inkâr edenler Zikr’i (Kur’an’ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için,) "Hiç şüphe yok o bir delidir" diyorlar*” (Kalem suresi 68/52). Hz. Peygamber, Hasan ile Hüseyin için dua ederek şu sözlerle Allah’a sığındı: “Eûzü bikelimâti’llâhi’t-tâmmeti min külli şeytânin ve hâmmetin ve min külli aynin lâmmetin” (Her tür şeytandan, haşereden, kem nazardan Allah’ın tam kelimelerine —sonsuz iradesine ve hükmüne— sığınırım.) Sonra da, “Atanız İbrâhim de bu duayı oğulları İsmâil ile İshak için yapardı.” derdi. (Buhârî, Enbiyâ, 10). Şair de dindar ve tasavvuf ehli bir insan olarak nazar değmesine karşı bu gibi mısralar söylemesi tabiidir.

Kimse dâd almaz cihânda gerçi zâlim şâhdan

Pâdişahuñ korkusu olmak gerek Allâh’dan

(Okatan 2015: G. 347).

Aslına bakılırsa zalim padişahdan kimse adalet beklemez. Padişahın Allah’tan korkması lazımdır.

Bu mısradaki idarecilerin adil olması gerektiği anlatılmıştır. Allah’tan korkan sultanın (devlet yöneticilerinin) insanlara asla zulüm yapamayacağı ifade edilmiştir.

RAB

Ağyârı eger düşde görem sehv ile bir şeb

Korçup dirüm ol vâkı‘adan hayr ola yâ Rab

Eğer yabancıları yanlışlıkla bir gece düşümde görsem o olaydan korkarak Ya Rabbi hayır olsun derim. Burada “ağyâr/ yabancılar” kelimesi şairin çok sevdiği sevgilisine göz koyan kişiler demektir. Şair sûfi geleneği temsil eden bir kişi olduğundan onun sevgilisi Allah’tır. Allah’a inanmayan/ sevmeyen veya ona ortak koşan insanlar da ağyar/ yabancı kimselerdir. Böyle kişilerle gündüz karşılaşmak değil gece rüyasında bile karşılaşmak istemediğini ifade etmiştir.

Yâri gözine hiç görünmez bu Sürûî

Ol haste-dil ihfâya mı mâlik ola yâ Rab

(Okatan 2015: G. 32).

Bu Sürûî sevdiğinin gözüne hiç görünmez. Ya Rabbi! Bu gönlü yaralı aşkın sevgilisinden gizlenecek kadar gücü var mı?

Derdüme şorsam lebin yâ Rab ne için hışm ider

Derd-mend olan kişi yâ çâresin aılmaz mı hiç

(Okatan 2015: G. 53).

Ya Rabbi! Kederli gönlümle dudağın nerde diye sorsam veya öpsem niçin kızılıyorsun? Dertli kişiler dertlerinin çaresini hiç düşünmez mi? “Leb” ve “sormak” kelimeleri birlikte kullanıldığında hem soru sormak hem de dudaktan öpmek manasına gelir. Ağzın küçük olması, sorularak bulunması mübalağalı bir kullanımdır. Sevgilinin dudağından öpünce öfkelenmesi de âşığın anlayamadığı bir konudur. Dertli olan insanlar dertlerine çare olacak ilaç ararlar. Âşık ise gönlü aşk acısıyla yaralı bir kişidir. Aşk yarasının ilacı ise sevgilinin dudağıdır. Derdine çare olacak ilacı bildiği halde sevgilisine ilacın nerede olduğunu sorması sevgiliyi öfkeliendiren bir konudur. Bu beyitte tecâhül-i ârif (bilip de bilmezden gelme) ve istifham (soru sorma) sanatları vardır.

Ol cān dilūn bu tende çü yüregi yağıdur

Yā Rab bizümle böyle neden kan bağıdur

(Okatan 2015: G. 104).

Ya Rabbi! Bu bedende sevgilinin gönlü aşığın yüreğinin yağı olduğundan niçin bu şekilde sevgili ile aramızda kan bağı vardır? Bu beyitte “tevriye”li bir kullanım vardır. Dil hem gönül hem de ağızdaki konuşma organıdır. Aşığın canlı kalması için sevgilinin diline ihtiyacı vardır. Hem sesini ve sözünü duymak aşığı memnun eder hem de dilini emmek ona hayat kaynağı olur. Lambanın yanması onun yaşadığını gösterir. Aşığın yaşaması da sevgilinin varlığına bağlıdır. İnsanda kan olmazsa hayat devam edemez. Sevgili, aşığın kanı ve canı olduğu için yaşaması için ona ihtiyacı vardır.

Cefālī kaçınıuñ kaddi bükülmüş rā-i rahmetdür

Anuñ üstinde yā Rab nokta-i hālī ne zahmetdür

(Okatan 2015: G. 115).

Ya Rabbi! Sevgilinin insana cevır eden kaşı sanki ‘R’ harfi beli bükülmüş ihtiyarlar gibi rahmet sebebidir. Kaşın üstündeki siyah ben sevgiliye sıkıntı vermektedir. Sevgilinin hayali şairin karşısında duruyor. Sevgilinin güzelliğine ayrı bir çekicilik katan kaşı ve ben’i şairin yeni hayaller kurmasına sebep olmuş. Siyah ben, beli bükülmüş ihtiyarın kamburuna yüklenmiş bir ağırlık olarak düşünülmüş. Arap alfabesinde ‘R’ harfi beli bükülmüş ihtiyara benzetilmektedir. Hz. Peygamberin bir hadisine gönderme yapılmış: “*Eğer takva sahibi gençler, beli bükülmüş yaşlılar, süt emen çocuklar, yayılan hayvanlar olmasaydı, belalar sel gibi üstünüze dökülecekti*” (Taberani, el-Evsat, 7/134). Kaşın üstündeki ben de yaşlı insana bir sıkıntı bir yük olarak tasavvur edilmiş. Tam şairce bir kurgu.

Ey Sürürī hūy-ı hākkı hulk iden maḥbūb sev

Ḳanda olursa cemālī çün sever Rābb-i cemāl

(Okatan 2015: G. 277).

Ey Sürürī! Yaratılıştan gelen güzellikle bezenmiş kendisine mizaç olmuş güzeli sev. Güzel Allah yaratılıştan gelen güzelliği nerede olursa olsun onu sever. Bu mısra da bir hadise gönderme yapılmış: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “...*Şüphesiz ki Allah güzeldir, güzeli /güzel olanı /güzelliği sever...*” (Müslim, İman, 147).

ḲAḲ

Var ey muḥabbet ehline inkār iden kişi

İnkār-ı ḲaḲdur ol virür insāna ḳatı şeyn

(Okatan 2015: Ḳıṭ‘a).

Ey muhabbet ehlini yani sevgiyi inkâr eden kişi! Senin bu yaptığın Allah’ın verdiği sevgiyi inkâr etmektir. Bu yüzden Allah sana acımasız bir kusur verecektir.

Sevgi insana Allah vergisidir. Sevmek doğal bir duygudur ve bunu kabul etmeyenler yaratılışa karşı çıkanlardır. Kuran’da sevgiyle ilgili ayetlerden bazıları: “*Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler*” (Maide suresi 5/54). “*Gerçek mü’minlerin Allah’a olan sevgileri ise, her şeyden daha sağlam ve daha kuvvetlidir*” (Bakara suresi 2/165). “*İman eden ve salih amel işleyenler için Rahman, gönüllere sevgi meydana getirir*” (Meryem suresi 19/96).

Var ey muḥabbet ehline inkār iden kişi

İnkār-ı ḲaḲdur ol virür insāna ḳatı şeyn

Her ‘amel kim ḲaḲ rızāsınsuz ola ey dil ‘abes

Bū degüldür vechi kim bir fi‘l ide ‘āḳil ‘abes

(Okatan 2015: G. 50).

Ey muhabbet ehlini yani sevgiyi inkâr eden kişi! Senin bu yaptığın Allah'ın verdiği sevgiyi inkâr etmektir. Bu yüzden Allah sana acımasız bir kusur verecektir.

Allah rızası için yapılmayan ibadet boş yere yapılmıştır. Akıllı kişilerin bu tarz boş yere ibadet yapmaları uygun değildir. “İşte bu, Rabbiniz olan Allah'tır. O'ndan başka (ibadeti hak eden) hiçbir ilah yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır. (Öyleyse) yalnızca O'na kulluk edin. O, her şeyin üzerinde (gözetleyen, denetleyen ve işlerini yürüten) Vekil'dir” (En'âm suresi 6/102). “Onlar Allah'ı bırakıp din bilginlerini, abidlerini ve Meryem oğlu Mesih'i rabler edindiler. (Oysa) onlar yalnızca bir olan ilaha ibadet etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka (ibadeti hak eden) hiçbir ilah yoktur. (Allah) onların şirk koştuklarından münezzehtir” (Tevbe suresi 9/31).

Manşib-ı şûri degüldür ‘ışk-ı yârûn mâni’i

Gönli Hâk ile olana bu cihân hâyil degül

(Okatan 2015: G. 283).

Sevgilinin aşkına mani olan geçici bir makam değildir. Gönü Hak ile birlikte olana bu dünya engel olamaz. Allah sevgisi engel tanımaz. Ne rütbe ne dünya malı hiçbir şey ona engel olamaz. “Bilinmeyen gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halkı (kâinatı) yarattım” (Aclûnî, II, 132). Hadis olarak rivayet edilen bir sözdür. “Buna göre Hak'tan başka hiçbir şeyin bulunmadığı zamanda Hak bilinmeyi istemiş, böylece ilk olarak sevgiyle tecelli etmiştir (taayyün-i hubbî). Bu sevginin amacı ise bilinmektir (mârifet). Âlemi yaratınca artık O mâruf (bilinen ve tanınan) olmuştur... İlâhî zâtın sonsuz tecellilerin kaynağı olduğu halde kendisinde herhangi bir eksilmenin söz konusu olmaması O'nun bitmez tükenmez bir hazineye benzetilmesine sebep olmuştur. Mutasavvıfların âlemin yaratılışını ve varlığını muhabbet ve mârifetle açıklamaları da buna dayanır. Âlem muhabbetle var olmuş, ahadın zâtî sevgisinden vücuda gelmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, “Benim dinim muhabbet dinidir” derken bu zâtî sevgiye işaret etmiştir (el-Mu‘cemü’ş-şûfî, s. 302, 480). (Aydın 2022: c. 25, s. 258-259).

‘Aşıka göstermesün Hâk yâr-ı cân eksüklüğün

Pâdişahuñ görmesün halk-ı cihân eksüklüğün

(Okatan 2015: G. 354).

Nasıl ahalinin eksikliğini padişahın görmesine Allah izin vermiyorsa aşığa da can sevgilinin eksikliğini göstermesin.

Yidügüm yufka lebün halka dehânuñ fikridür

Virmesün Hâk kimseye ‘âlemde nân eksüklüğün

(Okatan 2015: G. 354).

Yediğim ince dudakların insanlara ağzından çıkan harika fikirlerdir. Cenabı Hak dünyada kimseye ekmek eksikliği vermesin. “Yufka” ve “dehan” kelimeleri tevriyeli kullanılmıştır. “Yufka” hem ince anlamına gelir hem de el ile açılan ve kızgın saçta pişirilen ince ekmek manasında kullanılır. “Yufka leb” ince dudak anlamındadır. Zira divan şiirinde ağız küçük olunca dudaklar da ince ve zarif olmalıdır. “Dehân” hem ‘ağız’ hem de ‘dâhilik’ manasına gelir. Muhteşem kâinattaki sonsuz ilim ve kudret ile yaratılan varlıklar ancak deha üstü bir akl-ı küll ile yaratılabilir. Böylesi ince işçilik ile yaratılan mevcudatın ancak ilahi bir iradenin takdiri ve dilemesiyle meydana gelebileceği; bütün varlıkların onun ağzından çıkan “ol” sözüyle meydana geldiğine işaret edilmiştir: “İnnemâ emruhu izâ erâde şey-en en yekûle lehu kun feyekûn(u)” Bir şeyi(n olmasını) dilediği zaman, O'nun emri, ona sâdece “Ol!” demektir, (o da) hemen olur (Yasin suresi 36/82).

Devletünde eksük olmaz aqçe pül ey dil bize

Hâk Te‘âlâ virmesün tek dilsitân eksüklüğün

(Okatan 2015: G. 354).

Ey gönül, senin saadetli makamında para pul eksik olmaz. Allah Teâlâ bir tek gönül alan senin eksikliğini göstermesin. Para ve makam gibi eksikliği doldurulabilecek şeylerin olmaması mühim değildir. Asıl senin yerin doldurulamaz, Allah eksikliğini göstermesin. Sevgiliyi mala ve paraya tercih ettiğini anlatmış.

RAHMAN

Şekline aldanma dünyānuñ dilā ḥayrān olup
Ol müzahref nakşı terk it ṭālib-i Raḥmān olup
(Okatan 2015: G. 37).

Ey gönül, şaşkınlıkla bu dünyanın şekline aldanma. Sahte süsleri boyaları terk edip Rahman olan Allah'ı talep et, iste.

Kimi Şafî vü kimi Ḥalîl oldı anlaruñ

Bu cümleñ içinde Ḥabîb oldı lâkin ol

Peygamberlerin bazısına (Safıyyullah Âdem peygamber) dendi bazısına da halil (Allahın dostu İbrahim peygamber) dendi. Fakat bütün peygamberler arasında Hz. Muhammed'e habib (Allah'ın sevgilisi) dendi.

Olmaz Ḥabîbden daḥı maḥbûb kimse hiç

Burada ittifaḥ idüpdür ḳamû ' uḳûl

(Okatan 2015: Kıt' a)

Allah'ın sevgisi Hz. Muhammed peygamberden daha fazla kimse sevelemez. Bu konuda bütün akıl sahipleri ittifaḥ etmiştir. Allah ayetle kendisini sevenlerin peygamber Muhammed'e tabi olmalarını ve böylece Allah'ın da onları seveceğine işaret etmiştir: “(Rasûlüm), şöyle de: “-Eğer siz Allah'ı seviyorsanız, hemen bana uyun ki, Allah da sizleri sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Zira Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir” (Al-i İmran suresi 3/31).

FETTÂḤ

Sarây-ı vaşluña girer Sürûrî

Ger anâ fetḥ-i bâb iderse Fettâḥ

(Okatan 2015: G. 61).

Eğer Fettah olan Allah ona kapıları açarsa Sürûrî sana kavuşma sarayına girer.

ḤUDÂ

Çün kim sever Ḥabîb-i Ḥudâ no'la ey gönül

Bilsem muḥabbetini anuñ bende farz-ı ' ayn

Ey gönül, bir kimse Allah'ın sevgilisi Hz. Peygamberi sevdiği için ona şaşılmasın. Hz. Peygamberi sevmek farz-ı ayn olsa da (İslâm dininde her mükellef Müslüman tarafından bizzat yapılması gereken farz (beş vakit namaz, oruç, zekât, hac vb.) onun kölesi olmaya razıyım.

Kenz-i maḥfîdür Ḥudâ ister isen ide sende cā

Bâṭnuñ ma' mûr olsun zāhiruñ virān olup

(Okatan 2015: G. 37).

Allah gizli hazinedir sen de makam istersen dışın viran olsa da için işlenmiş ve bakımlı olsun.

Her kişiye çünki bir kârı naşîb itmiş Ḥudâ

Saṇa ' ıışḳ olmuş Sürûrî ḳismet-i rûz-i elest

(Okatan 2015: G. 41).

Allah her insana yapacağı işi nasip etmiştir. Sürûî sana elest gününde aşk tekdir edilmiş.

Ȧşra çıkan kişinin işini Huda bilir

Gâhi düşer seferde yine bir yaña sefer

(Okatan 2015: G. 130).

Yabana giden kişinin işini Huda bilir. Bir seferde iken bazen başka bir sefere yolu düşer.

Maħalleñde münacât eyledükçe yüzüñi göster

Tecellîye Huda ħaħķıçün anuñ gibi tavrım yok

(Okatan 2015: G. 245).

(Sevgilim) mahallende sana yalvarıp yakardıkça yüzünü bana göster. Huda hakkına, onun yaptığı gibi, kadere karşı tavrım yok.

MEVLA

Bendenüñ her ħarcı olur çünkü Mevlâ üstine

Ȧlı olaldan dilâ her ħuşşadan âzâdsın

(Okatan 2015: G. 361).

Bir kulun bütün işlerini/masraflarını Mevla üstüne almıştır. Ey gönül (Allah’a) kul olalıdan beri her türlü gamdan kurtuldun. Mevlana kul olmak ile azat olmayı şöyle anlatmış: “Men bende şudem bende şudem, bende şudem/ Men bende be-haclet ser-efkende şudem/ Her bende şevd şâd ki âzâd şevd/ Men şâd ez-ânem ki turâ bende şudem.” Kul oldum, kul oldum, kul oldum! Ben Sana kullukta iki büküm oldum. Kullar âzad olunca şâd olur; ben sana kul olduğumdan dolayı şâd oldum.”

TANRI

Bu Sürûî bendeñe emr itme hicrân çek diyü

Dîn içinde kullarına Tañrı buyurmadı güç

(Okatan 2015: G. 55).

Bu Sürûî kuluna ayrılık çek diye emir verme. Dinde bile Tanrı kullarına zor şeyler buyurmadı.

Dehen az ise no’la bûsesi olsun vâfir

Azdan çok verici Tañrı’dan anı dil umar

(Okatan 2015: G. 103).

Sevgilinin ağzı küçük olsa da öpücükleri çok olsun. Gönül onu azdan çok verici Tanrı’dan umar.

Geç mecâzî vardan ey dil ħaħķi varı gör

Gel berü gitme girü Tañrı yolına varıgör

(Okatan 2015: G. 141).

Ey gönül, mecazi varlıklardan vazgeç ve hakiki varlığa yönel. Gel bu dediğimi yap ve vazgeçme Tanrı yoluna gir. Tasavvufu dünya ve içindekiler mecazi yani göreceli varlıklar olarak kabul edilir. Muhyiddin İbn Arabi “vahdet-i vücud” ilkesini tasavvufa kazandırmıştır. Buna göre gerçek varlık yalnız Allah’tır. Allah’tan başka bütün varlıklar vücutları olarak mecazidir, asıl değildirler.

Şeş cihetden şol münezzeḥ Tañrı ḥaḳḳı dōstum

Bir durur kūyuñda ben üftādeye taḥt ile fevḳ

(Okatan 2015: G. 250).

Dostum Tanrı ḥaḳḳı (için söylüyorum) altı yönden eksiklik noksanlıktan uzaklaştırılmıştır. Senin köyünde ben âşığa alt ile üst birdir.

Heḥr-i la' lūñden durur her laḥḫa feryādum benüm

Serverā andan meger Tañrı ala dādum benüm

(Okatan 2015: G. 304).

Sevgilim benim her an (yükselen) feryadım senin kırmızı dudağından ayrılmamdan dolayıdır. Ey efendim, o sevgiliden benim hakkımı hukukumu Tanrı alsın.

Biz daḥı seni yaradanuñ ḳulıyuz ey dōst

Bir kez dimedūñ buni daḥı Tañrı yaratdı

(Okatan 2015: G. 469).

Ey dost! Biz de seni yaratanın kuluyuz. Bir kez bile bunu da Tanrı yarattı demedin (bana eziyet ettin).

Not: Sürûrî divanında Allah'ın isimleri burada sayılanlardan çok fazladır. Makalenin boyutları düşünülerek bazı beyitler makaleye alınmadı.

F.4. PEYGAMBER İSİMLERİ

NUH

Ḥasretūñden lâle gibi ḳara baḡrum başıldır

Baḡr-i eşküñ Nūḥ tūfānına nisbet yaşıldır

(Okatan 2015: G. 169).

Sevgilim senin hasretinden dolayı kara baḡrım lale gibi siyah başlıdır. Gözyaşı denizim Nuh tufanına göre daha çok su biriktirmiştir. Lâlenin ortasındaki siyahlığın sevgilinin yanaklarını kıskanma veya onların hasretini çekme sonucunda ortaya çıkan bir yara olduğu düşünülür. Sevgilinin aşkıdan dolayı yanıp yakılan aşığın kara baḡrında oluşan yaralar da başlıdır. Çünkü yaraların üstü kabuk bağlar ve bu sebepten dolayı “başlıdır” kelimesi kullanılmıştır. Bahr-i eşk-Nuh tufanı-yaş kelimeleri arasında redif sanatı oluşmuştur. Bahr-i eşk ve Nuh Tufanı kelimeleri arasında da mübalağa sanatı vardır.

İBRAHİM

Nār gül olmışdı İbrāḫīm'e ammā ruḫlaruñ

Güller iken bu Sürûrî'ye neden nār oldılar

(Okatan 2015: G. 126).

Hız. İbrahim ateşe atılınca közler gül olmuştu ama senin al yanakların güle benzerken Sürûî'ye neden ateş haline dönmüştür? Ruh-gül-nâr kelimeleri arasında redif vardır. İbrahim peygamberin ateşe atılması hatırlatılarak telmih sanatı yapılmıştır. Yanakların kırmızılığı ateşe benzetilerek mübalağa yapılmıştır.

Varlığı yakdum baña nûr olmasun mı nâr-ı ruh

Gülşen oldu âteş istiğnâ-yı gayr idüp Halîl

(Okatan 2015: G. 277).

Sevgilim senin yanağındaki allık bana ışık olması gerekirken yakıcı bir ateş olmasın mı? Hız. Halil (İbrahim) peygamber Allah'tan başkalarına ihtiyaç duymaması sayesinde içine atıldığı ateş yığını gül bahçesine dönüştü.

YAKUP

Ya' kûb-ı dil hâzinem oğlançuğum yitürdüm

Ya' nî bu deşt-i gamda cânâncuğum yitürdüm

(Okatan 2015: G. 306).

Ben gönül ehli Yakup, hazinem olan oğlancağızımı kaybettim. Yani bela çölünde sevgilimi kaybettim. Kuran-ı Kerim'de yer alan Yusuf suresinde Yakup peygamber ve oğullarının kıssası anlatılır. Yusuf peygamber güzelliği ile babası tarafından çok sevilirdi. "Oğulcuğum" kelimesinde bu sevgi ima ediliyor. Kardeşleri Yusuf peygamberi öldürmek amacıyla kuyuya atınca bir daha ondan haber alınamadı. Bela çölünde yitirdim derken bu olaya gönderme yapılmıştır ve telmih vardır.

YUSUF

Gün yüzünün hâsretinden senün ey Yûsuf-cemâl

Çeşm-i giryânum akıdur Nîl u Ceyhûn u Fırât

(Okatan 2015: G. 40).

Ey Yusuf gibi güzel cemale sahip olan sevgili! Gül yüzünün hasreti gözyaşlarımı Nîl, Ceyhan ve Fırat nehirleri gibi akıtıyor.

Hadiste, şairin söz ettiği üç nehrin cenneten kaynakladığı zikredilir. Sürûî'nin ayet ve hadiste geçmeyen bilgileri şiirinde kullanmadığı görülüyor: "*Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nîl Cennet nehirlerindendir*" (Müslim, Cennet, 26).

Dil cân virüp diler saña kim ola müşteri

Alçak bahâya Yûsuf-ı Ken'ân'a kaçd ide

(Okatan 2015: G. 102).

(Sevgilim) gönül can vererek şunu arzu eder ki Hız.Yusuf'u düşük fiyata öldürecek bir müşteri arar.

Sürûî bu gazelinde Hız. Yusuf'un Kuran'da anlatılan kıssasına mutabık kalmıştır. Kardeşleri onu kışkandıkları için öldürmek maksadı ile kuyuya attılar o mîntikadan geçen bir kervan onu kuyudan çıkardı ve ticari mal olarak satmaya karar verdiler.

Göreliden hüsnuñi ey Yûsuf-ı şânî senün

Hüsnuñe şânî olup el kıldurur şâh-ı çenâr

(Okatan 2015: G. 147).

Ey güzellikte ikinci Yusuf denecek kadar olan güzel! Senin güzelliğini göreliden beri bahçedeki çınar ağacı şahit olarak el kaldırmaktadır.

Harikulade güzelliği ile sevgili çoğu zaman Yûsuf'a benzetilir, hatta sevgili Yûsuf-ı Sâni olarak vasıflandırılır (Pala, 1998: 423). Çınar ağacını el kaldırması ise, tabii sebebi bilindiği halde bilmiyormuş gibi davranılması “tecâhül-i arif” sanatını meydana getirmiştir. Sen o kadar güzelsin ki insanların güzelliğine şahitlik yapması bir tarafa çınar ağacı gibi asırlar boyu yaşayan pek çok insan görmüş bir ağaç bile el kaldırarak yani dallarını havaya doğru uzatarak sevgilinin güzelliğine şahitlik yapmaktadır. Burada insanların, cinlerin, meleklerin, tabiatın, bitkilerin, hayvanların ve nihayet topyekûn bütün kâinatın Allah’ın azametine şahitlik yapacağı gerçeğine işaret edilmiştir.

Vaşfuñda diñle uşbu Sürûrî hikâyetin

Ey Yûsuf-cemâl budur aḥsenü’l-kışâş

(Okatan 2015: G. 213).

(Sevgili) seni öven Sürûrî’nin işte bu hikâyesini dinle. Ey güzellik sahibi sevgili kıssaların en güzeli budur.

Kuran’da Yusuf peygamberin kıssası için “aḥsenü’l-kasas” “kıssaların en güzeli” tabiri geçer: “Biz, sana vahyettiğimiz bu Kur’an ile kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Oysa sen daha önce bunları hiç bilmezdin” (Yusuf suresi 12/3).

Kûyuña girer yaşum ey Yûsuf-ı Mısr-ı Cemâl

Gerçi cennetden çıkar dirler şehâ deryâ-yı Nîl

(Okatan 2015: G. 277).

Ey güzellik ülkesinin Yusuf’u! (Ayrılık) gözyaşlarım köyüne kadar girer (ulaşır). Gerçi Nil nehrinin cennetten çıktığını söylerler.

Yusuf-Mısır-Nil kelimeleri arasında tenasüp sanatı vardır. Cennetten çıktığı konusunda hadis bulunan Nil nehrinin suyu sürekli akar ve hiç kesilmez. Benim gözyaşlarım da daima akar ve hiç kesilmez. Cennette akan ırmaklar ve nehirler insanın hem susuzluğunu giderir hem de akışıyla, tadıyla ve ortama kattığı zarafetiyle ebediyen akmaya ve güzellik ortamı oluşturmaya devam edecektir. Cennet ırmakları sevgilinin bölgesine ve her tarafa ulaşacaktır. Şairane bir tablo çizildiği görülür.

Ḳaddüñe beñzer diyü ey Yûsuf-ı gül-pîreñ

Pâyına yüzler sürer bâğ içre her servûñ çemen

(Okatan 2015: G. 346).

Ey gömleği gül gibi olan Yusuf! Sevgilinin boyu Yusuf’un boyu gibi uzun olduğundan sevgilinin ayağına bahçede çimenler yüz sürer.

Müşteri olup aña her kişi varını virür

Her kaçan Yûsuf-ı Mısrî gibi bâzâra gele

(Okatan 2015: G. 418).

Ne zaman Mısırlı Yusuf pazara gelse bütün insanlar ona müşteri olurlar ve onun için varlıklarının hepsini verirler.

Kur'an'ın 12. suresi olan Yusuf suresinde Allah, “En güzel kıssa” diye adlandırarak Hz. Yusuf'un yaşadığı hayatı anlatır.

Düşmişem cāh-ı ğam u zindān-ı hecre vaşl umup

Umaram Yūsuf gibi sulṭān ide zindān beni

(Okatan 2015: G. 440).

Sevgiliye kavuşmayı umarken gamın makamı ve ayrılığın zindanına düştüm. Umarım ki Yusuf gibi zindan bizi de sultan eder.

Hz. Yusuf'un zindana atılması Kuran'da şöyle geçer: “Sonra saray idaresi, Yūsuf'un suçsuz olduğunu ortaya koyan bütün o delilleri görmelerine rağmen, dedikoduları kesmek maksadıyla onu bir süre zindana atmayı uygun buldular” (Yusuf 12/ 35).

Ol Mıṣr-ı hüsün şāhı olan Yūsuf-ı şānī

Kim görse yüzün Yūsuf olurdu aña şānī

(Okatan 2015: G. 458).

Güzellik ülkesinin şahı olan sevgili, senin yüzünü kim görse sana ikinci Yusuf diye isim takardı.

SÜLEYMAN

Dīv idi mey şīşeye koyduñ Süleymānlık idüp

Sāḳiyā gel şal gönül deryāsına tā ḥabs ola

(Okatan 2015: G. 10).

Süleymanlık edip şişeye koyduğun şarap bir dev idi. Ey sākî, gel onu gönül denizine sal ve orada hapsolsun.

Mısrada Süleyman peygamberin cinlere hükmettiği, cinlerin şişenin içine konarak hapsedildiği ve denize atılarak oradan çıkamaması gibi inanışlara telmih yapılmıştır. Süleyman peygambere Allah'ın verdiği özellikler Kuran'da (Neml suresi 27/16, 17) ayetlerinde anlatılır.

Ol Süleymān'ıñ kılıdır boynı bağlu vahş ü ṭayr

Boynına taḳmış anuñcün ey Sürûrî kumrı ṭavḳ

(Okatan 2015: G. 250).

Vahşi hayvanlar ve yabani kuşlar hepsi Süleyman peygamberin boynu bağlı köleleridir. Ey Sürûrî, kumru kuşu bu yüzden boynunda gerdanlık takmıştır (köle olduğu belli olması için). Bu beyitte de Süleyman peygamberin başka bir özelliğinden bahsedilmiştir. Süleyman peygamber karıncalara, kuşlara ve vahşi hayvanlara hükmederdi. Rüzgâr ile ordularını bir yerden

başka yerlere naklederdi. (Bakara suresi 2/52; Enbiya suresi 21/79, 81, 82; Neml suresi 27/16-44; Sebe suresi 34/12-21; Sad suresi 38/30-40).

MUSA

Muḥammed Ümmetî durur Sürûrî

Dil ü cāndan velî sevdügi Musā

(Okatan 2015: el-Müfredat-12)

Ey Sürûrî şöyle ki, Hz. Musa'yı gönülden ve candan sevenler Hz. Muhammed ümmetidir. Hz. Musa ile ilgili pek çok hadis vardır. Bazıları şu hadislerdir: Ebu Hüreyre rivayet ediyor: “*Şüphesiz Musa, hayâ sahibi bir insan idi*”[Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 11)].

Peygamber efendimiz bir gün Hz. Mûsâ hakkında: “*Mûsâ çok hayâlî bir kişi idi*” buyurdu. (Ahmet b. Hanbel, el- Müsned, XVI, 39 6; Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 11; Müslim, Fedâil, 156; Tirmizî, Tefsir, 34).

İbn Abbas naklediyor: “*Peygamber (sas) Medine'ye geldiğinde Yahudiler'in âşûrâ günü oruç tuttuklarını gördü. “Bu ne orucudur?” diye sordu. Yahudiler: “Bu gün mübarek gündür. Bu gün Allah'ın İsrâîloğulları'nı düşmanlarından kurtardığı bir gündür. Musa Peygamber, bu gün oruç tutmuştur!” dediler. Resulullah: “Biz Musa' ya –bağlılıkta- sizden daha ziyade layıgızdır!” buyurdu, o gün oruç tuttu ve sahabeye bu orucu tutmalarını emretti*” (Buhârî, Savm, 69; Enbiya, 24; Tefsîru-l Kur'ân, 2; Müslim, Savm, 126; İbn Mâce, Savm, 41). Bir hadiste Hz. Muhammed “benim Musa'dan daha hayırlı olduğumu söylemeyin” buyurmuştur (Buhârî, Enbiya, 31, Tefsîru'l Kur'ân, 7; Rikâk, 43; Tevhid, 31; Müslim, Fedâil, 160; Ebû Dâvud, Sünnet, 13).

İSA

‘İsâ’dan istemek bize ihyâ için du‘â

Çün tîğ-i zecr ü hecr ile öldürdi yârumuz

(Okatan 2015: G. 182).

Hz. İsa yarımızı ayrılık ve zorlama kılıcıyla öldürdüğü için ondan bizi diriltmesi için dua istemek gerekiyor. Kuran’da Hz İsa ile ilgili pek çok ayet vardır. Hz. İsa’yı anlatan ayetlerden bazıları: (Bakara suresi 2/87, 253), (Al-i İmran suresi 3/46), (Al-i İmran suresi 3/49), (Maide suresi 5/112-115).

La‘l-i cān-baḥşuñ kaçan kim eyleye izḥâr lafz

Mürdeler ihyâ ider ‘İsî-veş ol dūr-bâr lafz

(Okatan 2015: G. 223).

Sevgili senin can veren kırmızı dudaklarından ne zaman sözler çıksa o inciler saçan sözler İsa gibi ölüleri diriltirdi

Hz. İsa peygamberin ölüleri dirilttiği konusunda ayet vardır: “... Keza ben anadan doğma âmâyı ve abraşı iyileştirir, hatta Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim...” (Al-i İmran suresi 3/49).

Lebûñ ‘ahdinde n’içün çok olur ‘âşıklara cevruñ

Çü dirler ‘adl ile tolar cihân devrinde ‘İsâ’nuñ

(Okatan 2015: G. 271).

Senin ağzından çıkan sözlerde yeminin olduğu halde âşıklara eziyet ve zulmün nedendir? Hz. İsa’nın zamanında dünya adalet ile dolacak derlerdi.

Lebûñ Mesîḥ ‘Aleyhi’s-selâma beñzetdüm

Özüñ ferîşte-i mu‘ciz-keîlâma beñzetdüm

(Okatan 2015: G. 315).

Sevgili senin dudağını Mesih alayhisselama benzettim. Özünü de ağzından mucizeler dökülen meleklerle benzettim. Hz. İsa ölülere diriltme mucizesine sahipti. Şair ona telmih yapıyor ve sevgiliye dudağından çıkan sözleri Mesih’e benzettim onun gibi ölülere can veren sözler dökülüyor dudaklarından diyor.

Yarım ağız söğicek nîm-ten olan dirilür

Bir nefesde ider ol kâr-ı Mesîḥâyı tamâm

(Okatan 2015: G. 317).

O sevgili yarım ağızla bile kötü söz söyleyince yarım beden olanlar dirilir. Bir nefeste Hz. Mesih (İsa)’in işini tamamlar.

Nâm ile Süleymân’dur ider mu‘ciz-i ‘İsâ

Bi’llâhi nice virmez aña âdem olan cân

(Okatan 2015: G. 328).

Onun adı Süleymandır Hz. İsa gibi mucizeler gösterir (Padişah Kanuni Sultan Süleyman’a sesleniyor). Allah hakkı için insan olan bir kişi onun yoluna canını vermez?

Cānum alduñ buse virdüñ virdi buseñ baña cân

Ağzuñı ma‘nâda ey İsâ-dem öpdüm râygân

(Okatan 2015: G. 331).

MUHAMMED

Naql olunur ey Muḥammed Şâh la‘lünden ḥadîş

Gerçi

‘İsâ’dan

rivāyet

şimdi

olınmaz

ḥadîş

(Okatan 2015: G. 49).

Ey efendimiz Muhammed senin dudaklarından hadisler nakledilir. Gerçi İsa nefesliden şimdi hadis rivayet edilmez. Muhammed peygamberden rivayet edilen sözlere hadis adı verilir. İsa peygamberden rivayet edilen hadis yoktur. Bu yüzden Muhammed peygamber ile İsa peygamberi hadisler açısından karşılaştırıyor.

Devr ider ‘ aşıklar ile kıble-i kûyın habîb
Şan tavâf-ı Ka‘be eyler Muştafa aşhâb ile
(Okatan 2015: G. 401).

Ey sevgili bulunduğun yerin kıblesi âşıklar ile birlikte döner durur. Zannedersin ki Hz. Muhammed ashâbı ile birlikte Kâbe’yi tavaf eder. Âşıkların kendi etrafında dönmesi dünyanın kendi etrafında dönmesine benzetilmiş.

Kim bakdı ise âyine-i rûy-i Aḥmed’e
Virdi şafâ ile şalavâtı Muḥammed’e
(Okatan 2015: G. 406).

Kim Ahmet’in yüzünün aynasına baktı ise Muhammed’e huzur ve güven içinde selam gönderdi. İslam inancına göre, Hz Muhammed’e Ahmet ismi, Allah tarafından verilmiştir. Ahmet ismi, Hz Muhammed’in güvenilir, sadık ve doğru bir lider olduğunu simgeler. Kuran’daki bir ayetle bu konu anlatılır: “*Meryem oğlu İsa da: “Ey İsrâiloğulları! Ben size Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberim; daha önce inen Tevrat’ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed adındaki bir peygamberi müjdelemek üzere geldim” demişti. Fakat o müjdelenen Peygamber, kendilerine apaçık deliller getirince: “Bu düpedüz büyü!” dediler*” (Saf suresi 61/6). “Ahmet” ismi daha çok Peygamberin velayet yönünü, “Muhammed” ismi ise nübüvvet cihetini temsil eder.

Nâm-ı Aḥmed olduğün ol mehûn
Anı ma‘bûd idinen şemse tapar
(Okatan 2015: el-Müfredat-3).

O ay yüzünün namı Ahmed olduğu için onu ilah edinen güneşe tapar. Bir gayr-i müslimin Müslüman olabilmesi için gerekli olan “kelime-i şهادet” cümlesidir.

HIZIR

Girdâb-ı derde şaldı bizi fûrkatûn dirîğ
Ey Hızır-ı cân nice olısar rüzgârumuz
(Okatan 2015: G. 182).

Eyvah, ayrılığın bizi dert girdabına soktu. Ey ölümsüzlüğe erişen Hızır bizim zamanımız nasıl olacak? Kuran’da adı geçen Hz. Üzeyr, Hz. Lokman, Hz. Zülkarneyn ve Hz. Hızır’ın peygamber olup olmadığı kesin olmayan kişilerdir.

Bilse derdün mübtelâsı olup ölmek hazzını
 Âb-ı hayvân içüben Hızır olmaz idi böyle şağ
 (Okatan 2015: G. 229).

Sevgilim, senin derdine tutulanların ölüm zevkini bir bilsen hayat suyu içen Hızır bile böyle sağ kalamazdı.

Deryâ-yı hecre ğark olur idüm hayâl-i döst
 Hızır oldu ten hâlâşına hâzırlık eyledi
 (Okatan 2015: G. 460).

Dostun hayali ile ayrılık denizinde boğulurdum. Hızır makamına erişen bedenim kurtuluşu için hazırlık yaptı.

LOKMAN

Derdüñe dermân dilerseñ şor leb-i cânāndan
 Kim dimişlerdür dilâ çün hikmeti Loķmān’dan
 (Okatan 2015: G. 341).

Derdine derman istersen cananın dudağına sor. Ey gönül, bunun sırrını Lokman’dan sor demişlerdir. Hem sual eylemek hem de emmek manasında “sormak” kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Sevgilinin dudakları nasıl insana derman verirse Lokman Hekim de hastalıklara çare üretir. Kuran’da Lokman suresi vardır (Lokman Suresi 31).

E. 5. MELEK-HURİ-PERİ-ŞEYTAN

Ey perî niçün raķīb-i dīv olur hem-dem saña
 Çün bilürsin kim melek şeytāna olmaz âşinā
 (Okatan 2015: G. 18).

Ey güzel niçin kötü rakip seninle içli dışlı oluyor? Çünkü meleğin şeytana dost olmayacağını sen de bilirsin.

Cennete girmiş ite döner hemānā ey melek
 Ravza-i gülzār-ı kūyuña kaçan girse raķīb
 (Okatan 2015: G. 34)

Ey güzel, ne zaman kötü rakip senin bulunduğun gül bahçesine girse sanki cennete girmiş ite benzer. Cennet-ravza-gülzar kelimeleri redifli kullanılmış.

İ‘tikād itmez gönül kim ola sen yâra şebih

Ey melek yeşil kanâdıyla gerekse gökde uç

(Okatan 2015: G. 55)

Gönlüm senin o sevgiliye benzeyeceğine inanmaz. Ey melek gibi güzel sevgili istersen yeşil kanatlarıyla gökyüzünde uç. Tasavvufta melekler yeşil kanatlı olarak tasavvur edilirler. Sevgili meleklerden üstün tutularak mübalağa yapılmış. Tasavvufta sevgili Allah olduğuna göre o kâinatı ve mevcudatı yaratan yegâne güç sahibidir ve her yaratılan şey onun mahlûkudur.

Çü yüz yüzi göricek utanırdı hüriler

Yüzüñi görmediler tañ mı olsalar güstâh

(Okatan 2015: G. 66).

Onun yüzünü gördükleri zaman cennet kızları utanırdı. Saygısızca davranarak yüzünü görmemelerine şaşmamak gerekir. Sevgili o derece güzel ki cennet hurileri ondan utanıyor ve yüzüne bakamıyor. Bu mısradaki mübalağa sanatı yapılmış. Yine tasavvufi bir beyit, Allah’ın cemali karşısında bütün yaratılmışlar hayran olurlar. Allah’ın görülmesiyle alakalı ayette şu ifade geçer: “*Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parılayacaktır. Rablerine bakacaklardır / O’nu göreceklerdir.*” (Kıyamet suresi 75/22-23). Suheyb’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “Cennetlikler cennete girince Allah Teâlâ onlara: “- Size vermemi istediğiniz bir şey var mı? diye soracak. Onlar: “- Yâ Rabbî! Yüzlerimizi ak etmedin mi? Bizi cennete koyup cehennemden kurtarmadın mı, daha ne isteyelim, diyecekler.” İşte o zaman Allah Teâlâ perdeyi kaldıracak. Onlara verilen en güzel ve en değerli şey Rablerine bakmak olacaktır.” (Müslim, İmân 297; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân 11). Cennet nimetlerinin en üstünü Allah Teâlâ’yı görmek olacaktır. Müminler ahirette Allah Teâlâ’nın cemâlini, arada hiçbir engel bulunmadan açıkça görüp doya doya seyredeceklerdir. Cehennemlikler ise bu bahtiyarlıktan mahrum kalacaklardır.

Yağmur ardınca degüldür ra‘d u şimşek ey güneş

Belki ağlarken melekler güler oynar oldılar

(Okatan 2015: G. 125).

Ey güneş yüzlü güzel sevgili, gök gürültüsü ve şimşek yağmurdan sonra gelmez. Belki sen ağlarken melekler gülüp oynuyorlar.

‘Aklımı alsa ‘aceb mi ol melek-şüret benüm

Âdemi bî-hûş kılamak çün perîler şânıdur

(Okatan 2015: G. 144).

O melek görünüşlü güzel benim aklımı başımdan alsa şaşılmaz Çünkü peri gibi güzel olanların karakteri insanı sersem kılmaktır.

Alsa ‘Azrâ’îl cânın ger lebûn vaşf eyleyüp
Ol melek-veş bu Sürûrî cân virüben cân alur
(Okatan 2015: G. 176).

Eğer Azrail, sen güzelin dudaklarının özelliklerini sayarak canını alsa, o meleğe benzer güzel bu Sürûrî’ye can verir ve onun canını alır. Bu mısradaki güzel Azrail’e benzetilmiş.

E. 6. CENNET- CEHENNEM- MAHŞER

Şehîd olup çü bu kanlı kefen ile kopam ben
Görince diye kamu mahşer ehli lâle bana
(Okatan 2015: G. 7).

Şehit olup kanlı kefenle mezarımdan ayağa kalkayım ve mahşerdeki insanların hepsi kanlı gömleğimle beni görünce lale desinler. Lale rengi itibarıyla şiirlerde çok kullanılır ve şairlere çok ilham verir. Bu konuda Baytop ve Kurnaz hocalar tarafından TDVİA “lâle” maddesi hazırlanmıştır. (Baytop, Kurnaz 2003: c. 27, s. 79-81).

Dâr-ı dünyâ cennet-i ‘ulyâ gerekmez vâ’ izâ
Kûy-ı dil-ber çün bihişt-i câvidânîdür bana
(Okatan 2015: G. 20).

Ey vaiz, sevgilinin yaşadığı yer ebedi içinde kalacağım cennet olduğu için bana dünya evi ve yüce cennet gerekmez.

Şorisuz girsem ‘aceb mi haşır olıcağ cennete
Çünkü olmaz anda bizüm gibiye şûfî hisâb
(Okatan 2015: G. 30).

Bizim gibi sufilere hesap sorulmayacağı için haşır gününde cennete sorgusuz sualsiz girersem şaşılmasın.

Fazlıdur vaşlı dilâ kesbûn degül bilmez misin
Sa’y ile olmaz kişiye cennetü’l-me’vâ naşîb
(Okatan 2015: G. 33).

Ey sevgili, çalışmakla cennet yurdu insana nasip olmaz, (oranın) ancak Allah'ın cömertliği ile kazanılan mekân olduğunu bilmez misin?

Kuran iyiliğin Allah'tan kötülüğün nefsinden olduğunu ifade etmiştir: “*Sana isabet eden iyilik Allah'tandır. Sana isabet eden kötülük kendindendir*” (Nisa suresi 4/79).

Hadiste de çalışmakla cennetin kazanılamayacağı ifade edilir: ““*Hiç kimse kendi ameliyle cennete girmez.*” “*Sen de mi ya Resulallah?*” dediklerinde de: “*Evet ben de meğerki Rabbim beni rahmetinin kucağına almış olsun*” (Buharî, Rikak, 18; Müslim, Münafikîn, 71-73).

Cennet-i kūyuñda la‘lūñden beni men‘ itme kim

Şormışam cennetde ey ħūri mübāḥ olur şarāb

(Okatan 2015: G. 35).

Ey huri kadar güzel sevgili, yaşadığın cennete benzeyen yurdunda kırmızı dudaklarından beni yasaklama ki (hocalara) sordum ve cennette şarap içmekte sakınca yoktur.

Yirūñ cennetde tūbā sāyesi olmağa sa‘y eyle

Bu fāni bāğı terk it ey gönül serv-i çemenden geç

(Okatan 2015: G. 58).

Ey gönül bu geçici bahçeleri terk edip çimenlikteki servi ağacını bırakıp cennette tūbā ağacının gölgesi olmak için çalış. Cennet ağacı tūbā hakkında hadiste şöyle denir: “*Resūl-i Ekrem’in, “Ey Allah’ın elçisi, seni görüp de sana iman edene ne mutlu!” diyen bir kişiye, “Beni görüp de bana iman edene ne mutlu! Fakat beni görmeden bana iman edene -tūbā kelimesini kullanarak üç defa- ne mutlu!” dediği, adamın tūbânın ne olduğunu sorması üzerine Resūlullah’ın, “O cennette yüz yıl boyunca (altında) yürünebilecek büyüklükte bir ağaçtır; cennetliklerin elbiseleri o ağacın tomurcuklarından yapılır” dediği rivayet edilir (Müsned, III, 71) (Erbaş, 2012: c. 41, s. 316-317)*

Ağyārı қо yansun şanemā âteş-i hicre

Küfr ehli olur çünkü cehennemde muḥalled

(Okatan 2015: G. 69).

Ey put gibi güzel sevgili, bırak yabancılar ayrılık ateşinde yansınlar. Çünkü kâfirler cehennemde ebedi kalacaklardır. Put-kâfir-cehennem kelimeleri tenasüble kullanılmıştır.

Sürer maḥalleden şunı kim ḥāle meyl ide

Cennetden Ādem’i çıkaran çünkü dānedür

(Okatan 2015: G. 150).

Âdem peygamberi cennetten çıkardıkları gibi bir daneye meyl eden adamı bu hale düştüğü için oturduğu mahalleden sürer çıkarırlar. Tasavvufta terk makamı vardır. Hiçbir maddeye sahip olmak için koşturmayacaksın hatta bu düşüncüyü de kafandan silmelisin. Buna “terki terk” etme düsturu adı verilir. Başka bir ifadeyle “beklentsizlik” ruhuna sahip olma anlayışı adı verilir. Dünya malına sahip olmama anlamında değil malın ve eşyanın kulu kölesi olmama anlamında kullanılır.

Neden bilsem ‘aceb yârî baña hergiz yakî̃n olmaz

Melekdür varise dil-ber ki âdemle karî̃n olmaz

(Okatan 2015: G. 183).

O sevgilinin niçin bana asla yakın olmadığını bir bilsem acaba bunun sebebi nedir? Melek suretinde olan bir güzel, bir insanla yakınlaşmaz.

Raķibe keşf-i rāz idüp yüzüñ gösterme ey dil-ber

Ki îmāna çü şeytānı bilürsin kim emîn olmaz

(Okatan 2015: G. 183).

Ey güzel, iman etmiş olanlara şeytan güven vermediği için rakibe sırlarını açıklayıp da yüzünü gösterme.

Bilmezem ey hatt-ı dil-ber bunca tezvîrûñ senüñ

Böyle küfrüñ ile neden cennet ider yirüñ senüñ

(Okatan 2015: G. 256).

Ey bana nâme yazan güzel, bu kadar yalan söylemen ne yüzdendir bilmiyorum. Sen böyle (yalan söylemek gibi) küfür içeren sözlerle nasıl cennette yerin olacak? Burada ifade edilen mana, güzelin yanağındaki ayva tüyleri görülmeyecek kadar küçük ve zariftir. İlk bakışta ince tüylerin varlığı algılanamaz. Hatt-ı dilber yani ayva tüylerinin varlığı güzelliğe bir engel teşkil etmez. Aslında insan yüzünde var olan fakat görüş zevkine de mani olmayan ince tüyler şairlere pek çok ilham vermiştir.

Kūyuña girer yaşum ey Yūsuf-ı Mışr-ı Cemāl

Gerçi cennetden çıkar dirler şehā deryā-yı Nîl

(Okatan 2015: G. 277).

Ey güzellik ülkesinin güzeli, gözyaşlarım senin bulunduğun yere ulaştı. Gerçi Nil nehrinin cennetten çıktığını rivayet ederler.

“Yalan ve iftirayı meslek hâline getiren ve günaha düşkün olan herkesin vay hâline!” (Casiye suresi 45/7).

Cennet olduğın maħalleñ ey tudağı Selsebîl

İstemezsem irmeyem kim cennete girmez baħîl

(Okatan 2015: G. 282).

Ey dudağı selsebil (cennetteki tatlı ırmak) olan sevgili, cimrilerin cennete girmelerini oraya ulaşmalarını istemiyorum.

Selsebil cennette akan bir pınarın adıdır: “Orada bir pınar ki ona “selsebil” adı verilir” (İnsan suresi 76/18).

E. 7. KUTSAL MEKÂNLAR

Farz olupdur kūy-ı yârı Ka‘be’den evvel tavāf
Yok durur bunda kitāb-ı ‘ışık içinde ihtilāf
(Okatan 2015: G. 236).

Sevginin bulunduğu yeri Kâbe’den önce tavaf etmek farz oldu. Bu konuda aşka kitabı içinde bir ihtilaf yoktur.

Yollar itdüm kūyuña vardukca eşkümden revān
Ka‘be’ye giderken itdüm güyiyā yir yir sebīl
(Okatan 2015: G. 276).

Sevgilim senin köyüne vardıkça gözyaşından hâsıl olan sular akıp gidiyor. Sanki Kâbe’ye giderken yer yer sebiller yaptırdım.

Tavāf-ı Ka‘be-i kūyında sa‘y idüp ey dil
Şafā-yı zemzem eşki ile bî-cināyetsin
(Okatan 2015: G. 336).

Ey gönül, sevgilin yaşadığı yeri tavaf etmeye çalışıp zemzem suyu zevkiyle gözyaşı döktün ve ağır suç işlemedin.

Kişi ne haşlet ile hac iderse ol artar
Sürūriyā varalı hacca pîr-i muḥabbetsin
(Okatan 2015: G. 336).

Ey Sürûrî, hacca gideli sevginin ustası oldun. İnsan hangi karakterle hac ederse o huyu artar, gelişir.

E. 8. İSLAM/ MÜSLÜMAN

Tavāf-ı kūy-ı yâr eyler raḳībi her şehir gördüm
‘Aceb bu kıbleye kāfir buçuk sā‘at yakīn olmaz
(Okatan 2015: G. 183).

Rakibi her sabah sevgilinin yaşadığı yeri tavaf ederken gördüm. Şaşılacak durum şudur, kâfir bir günde yarım saat Kâbe'ye dönmez.

‘İzāruñ küfr-i zülfüñle niçün pinhân idersin kim

Ki küfr içinde hey kâfir bilürsin ehl-i dîn olmaz

(Okatan 2015: G. 183).

Sevgili, giydiğin harika elbiselerini siyah saçınla niçin örtüyorsun ve saklıyorsun? Hey kâfir, küfür içinde biliyorsun dindar insan olmaz. “Küfr” örtmek ve iman etmemek anlamlarında tevriyeli olarak kullanılmıştır. Küfr aynı zamanda karanlık yani siyahlık manasına da gelir. Sevgilinin âşığa olan cefasına, acımasızlığına bakarak bu kadar merhametsizce davranışınla sen din sahibi bir insan olamazsın denmiştir. İnsanın cennette yaratılması, cennetten dünyaya sürgün edilmesi, dünya hayatında çektiği sıkıntılar en önemlisi de Allah’ın cemalini dünyada görememesi dünya hayatının sürgün diyarı olarak algılanmasına sebep olmuştur. Divan şiirinde çok kullanılan tasavvufî söylemlerden birini teşkil eder.

Dilâ қо zülfini seyr eyle kaçı mihrâbın

Çü secdegâhı müselmânlaruñ şalīb olmaz

(Okatan 2015: G. 184).

Ey sevgili, Müslümanların secde yaptıkları yerde haç olmadığı için siyah saçlarını salıver senin kaşın gibi olan mihrabı seyret.

‘Uşşâқа ölürlen қаріб durmaz nifâқ eyler рақіб

Bu deñlü İslâm ehlini görüp müselmân olmamış

(Okatan 2015: G. 203).

Bu kadar Müslüman insanı görmüş de Müslüman olamamış rakip münafıklık yapar ve âşıklar ölürken onlara yakın durmaz.

Cümle İslâm ehlini ehl-i şalât itsen no’la

Ey yüzi kıblem olupdur çün kaçuñ mihrâb-veş

(Okatan 2015: G. 210).

Ey yüzünü kible edindiğim güzel, bütün Müslümanlara namaz kıldırsan şaşılmamalıdır. Çünkü kaşın mihrabım gibi olmuştur.

Bir firenk oğlanını sevdüm Müselmanlar meded

Merhamet kılmaz baña ol dîni yok imânı yok

(Okatan 2015: G. 246).

Ey Müslümanlar bir frenk oğlanını sevdiğim için bana yardım edin. O oğlan bana acımaz çünkü dini yok imanı yok.

Doldurup her bir rakībūn göñlini şevk-ı ruḥuñ

Dār-ı İslām eyledi heb kāfiristān ellerin

(Okatan 2015: G. 334).

Sevgili senin yanağından yansıyan ışık bütün kâfirlerin yaşadıkları memleketleri İslam yurdu eyledi, bütün rakiplerin gönlünü doldurdu.

Vallâhi ḥüb sevmek ile kâfir olmazam

İnanmaduñ be şūfî Müselmān degül misin

(Okatan 2015: G. 357).

Ey sofı, sen Müslüman değil misin, inanmıyorsun? Yemin ederin ki güzel sevmekle kâfir olunmaz.

E. 9. KÂFİR

Ey Sürûrî çekdi tığın kaçd idüp ağıyāra yār

Şanki şeh gitdi ğazāya kāfiristāndan yaña

(Okatan 2015: G. 27).

Ey Sürûrî, sevgili yabancılara kast ederek kılıcını çekti. Zannedersin ki padişah kâfir ülkelerine gazaya gitti.

Ma‘ nâ budur vaşl olıgör dil-bere

Olma kâfirler gibi şûret-perest

(Okatan 2015: G. 42).

Güzel sevmekten mana güzele kavuşmaktır. Kâfirler gibi şekle taparcasına düşkün olma.

Zülf-i kâfir-kış tutup dilleri kullanmasun

Kâfire çünkim yasağ itdi şeh-i ‘ âlem esîr

(Okatan 2015: G. 166).

Kâfir dinlinin saçları tutup gönülleri kullanmasın. Âlemlerin şahı kâfire esir olmayı yasak etti.

Mütekerrir Murabba‘

Bini bîmâr eyleyüp ‘ışķuñda nālân eyledüñ
 Çekmesün zahmet diyü şöñ ucı kırbân eyledüñ
 Lütf idüp ya‘ni ki bu bîmâra dermân eyledüñ
 Hây zâlim hây kâfir ne’yledüñ kıan eyledüñ
 (Okatan 2015: G. 256).

Beni aşķınla hasta edip acısıyla inlettin
 Zahmet çekmesin diye en sonunda kurban eyledin
 Lütf edip bu hastaya derman eyledin
 Hay zalim hay kâfir ne yaptın kan döktün

Ben gedâ bunca raķīb içre nice şâh diyem
 Kâfiristâna girüp cehr ile Allâh diyem
 (Okatan 2015: G. 302).

Ben dilenciyim, bu kadar rakip arasında nasıl şâh diyeyim. Kâfirlerin ülkesine girip de orada açıkça Allah diyeyim.

F. TASAVVUFÎ UNSURLAR

Derd-i ‘ışķuñ yok gönül ben ne’yleyem dermân saña
 Derde dermân eyleyenler olamaz yârân saña

Senin aşķ derdin yok gönül ben derman olarak sana ne yapayım? Derde derman eyleyenler sana dost olmazlar.

Durmayup artar cününüñ eylemez nuşķı kabûl
 Pend idüp biñ kere didüm ben dilâ uşķan saña

Senin deliliğın durmadan artar nasihati de kabul etmezsin. Ey sevgili, sana nasihat ederek bin defa uslanmanı söyledim.

Mâsivâdan çünkim itmezsin bu beyt-i ķalbi pāk
 Kıanda olur kim gele mihmân ola sultân saña

Bu kalp evini Allah’tan başkasından temizlemediğın için nerede sana bir sultan misafir olarak yanına gelsin.

‘Ârif iseñ mâni‘i olan kapuyı eyle terk
Bâb-ı Hakk’a gel ki yokdur hacib ü derbân saña

Arif isen sana engel olan kapıyı terk et. Hakkın kapısına gel ki orada ne engel vardır ne de kapıcı.

Gel kalender ol Sürûrî bir mücerred merdsin
Mâni‘ olmaz çünkü yokdur ‘avret ü oğlan saña
(Okatan 2015: G. 28).

Ey Sürûrî, bekâr bir erkeksin gel kalender ol. Sende avrat ve çocuk olmadığı için bunlar sana engel olmaz. Kalender dünyayı terk ederek elini çekip Allah yolunda giden kimse manasında tasavvufi bir terimdir.

fâ‘ ilâtün/ fâ‘ ilâtün/ fâ‘ ilâtün/ fâ‘ ilün

Şekline aldanma dünyânuñ dilâ hayrân olup
Ol müzahref naqşı terk it tâlib-i Raḥmân olup

Ey gönül, dünyanın şekline hayran olarak aldanma. Pislik ve süprüntü olan süsleri terk ederek Rahman’a talip ol.

“Terk-i dünyâ”: Zâhid bütün dünyâ nîmetlerini, malı-mülkü âhiret için terk eder. “Terk-i ukbâ”: Ârif cenneti ve nîmetlerini, ilâhi Cemâli temâşâ için terkeyler.

“Terk-i hesti”: Sâlik kendi varlığını da terk ederek, Hakk’da fânî olur. “Terk-i terk”: Kâmil ârif terki de terk eder, aklında fikrinde artık terk edecek bir şeyde kalmaz. Bir gün Mevlânâ dostlarından bir azizin canı sıkılmıştır. Mevlânâ Hazretleri: “*Her kim fakirlik dünyasına girmek istiyorsa evvela dünyanın dörtte birini terk etsin ve her kim fakirliğin sırrını anlamak ve orada dolaşmak istiyorsa dünyanın yarısını terk etsin; her kim başını Muhammed’e yaraşır fakirliğin yakasından çıkarmak isterse, bütün dünyayı tekmeleyip bıraksın. Her kim Muhammed’in fakirlik halinin olgunluk derecesine ulaşmak isterse, dünya ve ahireti terk etsin ki, sonunda Tanrı hazretlerine ulaşabilsin ve halis bir kul gibi yüce Tanrı için Tanrı’dan başka şeyleri terk edince de dünya, ukba ve onların içinde ne varsa böyle halis ve muhlis bir kula feda olur.*” (Menâkıbu’l-Ârifin 1973: c. I, s. 179).

Kenz-i maḥfîdür Hudâ ister isen ide sende cā
Bâtınuñ ma‘ mūr olsun zâhirüñ virân olup

Huda bilinmez hazinedir sen makam istersen sana verir. Dışın harap olurken için bayındır olsun.

Zahir ilmi ve batın ilmi mutasavvıfların kullandığı bir terimdir. “*Mutasavvıflar dinî ilimleri biri zâhir, diğeri bâtın olmak üzere ikiye ayırır; hadis, fıkıh ve kelâm gibi ilimlere zâhir ilimleri, tasavvufa da bâtın ilmi adını verirler. Zâhir ilimlerle meşgul*

olanlara zâhîr ulemâsı, rûsûm ulemâsı ve ehl-i zâhîr, kendilerine de bâtın ulemâsı ve ehl-i bâtın derler... Mutasavvıflara göre bâtın ilmi İslâm'dan ayrı ve onun dışında bir ilim değildir.” (Uludağ 1992: c. 5, s. 188-189).

Bu cihānuñ bir sürûr ardınca vardur biñ gamı
Ey gönül biñ giryeye uğrama bir hāndān olup

Bu dünyanın bir sevincin ardından bin gamı vardır. Ey gönül! Bir defa gülmeyi bin kere gözyaşı dökmeye tercih etme. Tasavvufta bütün dünya nimetlerinden, mal ve mülkten Allah ve ahiret için kalben vazgeçmeye yani beklentisiz yaşamaya terk-i dünya denir. Dünya bir güldürürse bin defa ağlatır o yüzden dünya ve içindekileri terk ederek hakiki mutluluğa ulaşabilirsin.

Çün degül dünyā ikāmet yiri ey dil durmayup
Göç yarağın eylegil her iki gün mihmān olup

Ey gönül, dünya daimi ikamet yeri olmadığı için bir iki gün misafir olduktan sonra durmadan göç hazırlığı yapmalısın. Dünya nimetleri geçicidir fakat ahiret nimetleri daimidir. “İyi bilin ki, şu dünya hayatı boş bir oyalanma ve oyundan başka bir şey değildir. Âhiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bunu bilmiş olsalardı!” (Ankebut suresi 29/64). “Ey kavimim! Şu dünya hayatı, gelip geçici bir avuntudan ibarettir. Âhiret ise, asıl yerleşilecek ve ebediyen kalınacak yer orasıdır.” (Mümin suresi 40/39). “Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir.” (Muhammed suresi 47/36).

Ey Sürûî çün yerüñ bir pâre yerdür ‘âkıbet
Dutalum dutduñ cihānı ‘âleme sulţān olup
(Okatan 2015: G. 37).

Ey Sürûî, diyelim ki dünyaya sultan olup dünya kadar yer sahibi olsan da sonunda yerin bir parça mekândır. İnsan bütün dünyayı fethetmiş olsa da sonunun ölüm ve kabir olduğu, nihayet yatacağı yerin bir parça toprak olduğunu Allah Kuran’da ifade etmiştir: “*Sonunda onu öldürüp kabre koyacak*” (Abese suresi 80/21).

Öldürür ‘âkıbet beni fūrkat
Diñ tabibe ki çekmesün zahmet

Sonunda ayrılık beni öldürür. Tabibe söyleyin çekmesin zahmet.

Halvet-i şeyhe girmeden maşşud
Kılmadur ey perî seni da‘vet

Ey güzel, şeyh ile halvete girmekten kastedilen seni davet etmektir.

Halvet teriminin tasavvuftaki izahına göre terim zâhidin Hakla beraber olabilmek için halktan ayrı kalmaya önem vermesidir (Uludağ, 1997: c. 15, s. 386-387).

Ehl-i diller getürdi medreseye

Güzel itdi Sürûrî cem‘iyyet

(Okatan 2015: G. 43).

Gönül ehli olanlar beni medresye getirdiler. Sürûrî medresede kalabalık güzeldi.

Âkıl olan neye diler devlet

Evveli çünkü divdür âhîri let

Aklı başında olan niçin makam ve rütbe sahibi olmayı beklesin. Çünkü öncesi şeytandır sonrası dayak.

Çâhdur câh-ı manşıba manşıb

Aña düşürmesün şakın gaflet

Bir kuyudur makam düşkünün olanların yeri sakın dalgınlık ve dikkatsizlik kuyuya düşürmesin. Tasavvufta Hak’tan habersizlik, kalbin Hak’tan gâfil olması, O’nun zikrinden mahrum kalması durumuna “gaflet” denir.

Devletün biñ yılından artuğdur

Anuñ içün bir ân olan zillet

Bir an için yaşadığın hakirlik yaşadığın saadetin bin yılından fazladır.

Ġayret-i câhiliyyedür taḥkîk

Emr-i dünyâ içün olan Ġayret

Dünya işleri için çabalama araştırma sonucu İslâmiyetten önceki putperest dönemi cesaretidir.

Ḳurb-ı sulṭân çün âfet-i cândur

Ḥaḳḳa kıl gel Sürûriyâ ḳurbet

(Okatan 2015: G. 45).

Ey Sürûrî, sultana yakınlık canın felaketi olduğu için sen Hakk’a yakınlığı tercih et.

“Kurb-i sultan âteş-i sûzan buved” sözüne paralel bir mısra.

Fenâfî’llâhı istersen dilâ evvel bedenden geç

Beķâbî’llâh eger olsun dir iseñ soñra senden geç

Ey gönül, Allah’ta yok olmayı istersen önce beden (sevdasından) vazgeç. Eğer Allah’ta beka bulmak der isen sonra kendinden vazgeç.

Fenâ-fillâh: “*Kulun kendi fiil ve davranışlarını görmekten fanî olup gerçek kul olma noktasına ulaşması anlamında bur tasavvuf terimidir*” (Kara 19995: c. 12, s. 333-335).

Bekâ-billâh ise: “*Kötü huy ve sıfatlardan arınan salikin iyi huy ve sıfatlar edinmesi, kendisinden fanî olup Hak ile beraber olması anlamına gelen bir tasavvuf terimidir*” (Yurdagör 1992: c. 5, s. 359-360).

Fenafillah-Bekabillah: “*Fenâ-fillâh, Allah’ta fânî olmak demektir. Kulun beşerî vasıflardan ve aşağı arzulardan sıyrılıp ilâhî vasıflarla donanmasıdır. Allah’a koşup sığınmasıdır. (Zariyat suresi 51/50). Kulun fâiliyet şuurunu kaybetmesi, “abd”ın yerine fâil olarak Allah’ın geçmesidir. Kulun fiilini görmemesi diye ifâde edebileceğimiz bu hâlde kulun yerine Allah kâim olur; Allah görür, Allah duyar ve Allah tutar. Bu sûretle: “Ben onun gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum” (Buhari, Rikak, 38). kudsî hadîsinin hükmü gerçekleşmiş olur. Kul, Allah ile o kadar meşgûl olur ki nihâyet “benlik” bilincini kaybeder. Bu hâlde zikirle erişilirse “fenâ fi’l-Mezkûr”, muhabbetle erişilirse “fenâ fi’l-Mahbûb” denilir. Fenânın en yukarı derecesi fenâ ender-fenâ; yâni fenâ hâline erme şuurundan da fânî olmaktır. Fenâ hâlindeki kul, bâzı beşerî sıfatlarından kurtulursa da beşeriyet vasfından tamamen çıkmaz. Beşerî varlığının tek başına anlamının olmadığını; kâim bi-nefsih/varlığı kendinden olanın sâdece Allah olduğunu anlar. Bakâ-billâh, kulda kötü sıfatların yerini iyilerinin alması, kendi sıfatlarının yerine ilâhî sıfatların geçmesidir. Nefsinden fânî olan, Hakk ile bâkî olur. Allah’ta fânî olan da Allah ile bâkî olur. Bu bir hulûl değil, aksine fenâ halidir. Bakâda fenâ hâline göre bir bilinç hâli vardır” (Yılmaz 2010: 175).*

Eger dergâh-ı Hakk’a yokluğ ile varmağ istersen

Libâs-ı ‘âriyetden oluban ‘üryân kefinden geç

Eğer Hakk’ın dergâhına yokluk ile varmak istersen eğreti elbiselerden soyunarak kefinden vazgeç.

Niçün ğafletle geçti bunca ‘ömrüm diyü ğam yirsün

Tedârik eyle bâķī ‘ömrüñi ey dil geçenden geç

Niçin gaflet ile geçti ömrüm diye kederlenirsin? Ey gönül, baki ömrün için tedarik yap gelip geçici olandan vazgeç.

Yirüñ cennette tûbâ sāyesi olmağ sa’y eyle

Bu fânî bāğı terk it ey gönül serv-i çemenden geç

Sen yerini cennette tuba ağacının gölgesi olması için çalış. Ey gönül, bu fani bahçeleri terk et bahçedeki serviden vazgeç.

Sürûrî kendüni tiz geldi şanma meclis-i ‘ışķa
Nazar kııl bil ki bunda gelmedi bir kimse senden geç
(Okatan 2015: G. 58).

Ey Sürûrî kendini aşk meclisine çabuk geldi sanma. Hak nûru ile bak bil ki buraya senden geç kimse gelmedi.
Nazar tasavvufta: Hak nûru ile bakış, lutufkâr ve keremli bakış, teveccüh ile bakma manasına gelir.

Bir būriyā görünür evinde Sürûrî’nün
Şûfîlenürse aña hemîn bu riyyā yiter
(Okatan 2015: G. 81).

Sürûrî’nin evinde bir hasır görünüyor. Sufilikte ise ona bu ikiyüzlülük yeter.
Tasavvufta her türlü dünya eşyasını terk etmek esası vardır. Yukarıda anlatıldı.

Dün ğarībūndür diyü şûfî çıkar şayda gice
Nitekim gündüz yatur gice uçar huffāşlar
(Okatan 2015: G. 124).

Geceler garibindir diyerek sufiler gece avına çıkarlar. Gerçekten yarasalar gündüz yatarlar gece uçarlar. Tasavvufta gece avına çıkmak, zikir ve teheccüd namazı (gece namazı) kılarak geceyi ihya etmek anlamında kullanılır.

Geç mecāzî vardan ey dil haķıķı varı gör
Gel berü gitme girü Tañrı yolına varıgör

Ey gönül, mecazi varlıklardan geç hakiki varı (Allah’ı) gör. Beri gel ve geri gitmeyerek Tanrı yolunu gör.

Piste-veş olğıl dehân-beste ūlû’l-elbâb iseñ
‘Ayn-ı ‘ibretle nazar eyle ūlû’l-ebsârı gör

Eğer aklın başındaysa fıstık gibi ağzı kapalı ol. İbret nazarıyla bak ve nazar sahiplerinin gördüğünü gör.

Tasavvufta az konuşmak (killetül kelam) bir düsturdur şair buna işaret etmiş. Gözünü havaya kaldırıp yürümek de tasavvuf ehlinin hoş görmediği bir davranıştır. “*Tasavvufta nazarın büyük önemi vardır. Nazar yoluyla feyz alma düşüncesi bir nevi manyetizma sayılır*” (Pala 1989: 381)

Añla ‘âlemden fenâ itme reca andan beķā

Şu gibi her sūya āķma cünbiş-i enhārî gör

Âlemin geçici olduğunu anla Allah’tan başkasından ümit etme. Su gibi her yöne akma nehirlerin coşmasını gör.

“Reca” tasavvufta kalbin istenilen, sevilen bir şeyi umması ve bundan ferahlık ve rahatlık duyması hâli. Karşıtı: Havf.

Ĥalkā-i zıkr içre ‘özü itme döner başum diyü

Nice ser-gerdān olur bu künbed-i devvārî gör

Başım döner diye zikir halkasında özür beyan etme. Sersemlemiş durumda dönen gök kubbenin halinin nasıl olduğunu gör.

Ĥadre irmez tölmayınca bir kişünün bağıri kan

Anuñ içün buldı kıymet nāfe-i Tātār’ı gör

Bir kişinin bağıri kan ile dolmayınca kıymeti yücelmez. Bu yüzden Tatar ahusunun miskinın kıymeti arttı, bunu gör.

Tatar ve nāfe-i Tatar edebiyatımızda çok kullanılan kelimelerdendir. “*Şiirde kullanılan tatar bir milletten ziyade bir tipi temsil eder. Sevgilinin özellikleri anlatılırken olumsuz ve olumlu özellikleriyle kullanılır. Divan şiirinde de sevgili çoğu zaman baştan ayağa silahlı bir şövalye gibi resmedilir. Bu acımasız sevgilinin saç kement, kaşları yay, gamzesi kılıç, kirpikleri oktur. O bu silahlarla âşıkların gönül ülkesini yağmalar, kanlarını döker. Sevgilinin asıl özelliği ise şüphesiz güzelliğidir. Şair sevgiliyi kan dökücü özellikleriyle acımasız bir Tatar askeri olarak tasavvur ederken onun acımasızlığı yanında mensup olduğu Tatar ırkının güzelliğini de hesaba katar*” (Okuyucu 2008: 2, 9).

Dār-ı dünyâyı şu kim dil-dār ide dil dār ider

Ĥo bu fānî beyti ey dil var o bākî dārî gör

Kim ki dünya evini sevgili edinirse gönlünü dar eder. Ey gönül, bu geçici evi bırak git o ölümsüz yurdu gör. “Fani” ve “baki” kelimeleri arasında tezat vardır.

Raĥmet-i ĥaķdan Sürûî eyleme ĥaķ’-ı ümîd

Baķma cürmün çokluğuna durma istiğfārî gör

(Okatan2015: G. 141).

Ey Sürûî, Hakkın rahmetinden ümidini kesme. Günahlarının çokluğuna bakmadan durmadan istiğfar et.

Devlet-i ‘âlemi terk eyle Sürûî şāh ol

Bu cihānuñ ötesi çün kıru ġavġaya çıkar

(Okatan 2015: G. 173).

Ey Sürûrî, bu dünyanın ötesi kavgaya çıktığı için dünya varlığını terk ederek şah ol.

‘Ârif iseñ gâh dâniş-mend u geh dervîş ol

Ey Sürûrî çün tefennün bir güzel üslûbdur

(Okatan 2015: G. 179).

Ey Sürûrî, eğer arif isen ister bilgin ol ister dervîş bir şeyin inceliklerini bilmek için yapılan ilimler usûldur.

Bu beyitte geçen dervîş kelimesi sufileri tanımlar. “*Farsça fakir, dilenci, dünyadan yüz çeviren, kendini Allah'a veren kişi. Tarikat mensuplarının çoğu fakir olduğu için, bu isimle anıldığı ileri sürülür. Ancak, hakikî dervîş, kimseden birşey istemez ve istememesi tarikat kuralıdır... Tasavvufa olgunluk yolu (sülûk) na giren kişi murakabe dersine ulaşana kadar geçirdiği sürede, kendini dervîşe benzetmeye çalışan kişi olduğundan, müştebih diye anılır. Murakabeden itibaren o kişi artık dervîş olmuştur. Murakabeye kadar ulaşamayan kişinin, hâl olarak tasavvufun içyüzünden haberdâr olması mümkün değildir, bu yüzden murakabeye ulaşamamış kişiler, hizmetin hakikatini anlayamazlar, gerçek hizmet ehli olmazlar. Tasavvufun esası, hedefi itibariyle ihsandır, bir başka ifade ile Allah'a vuslattır.*” (Cebecioğlu 2009: 62).

Halka-i zikre egerçi girmezüz şûfî-şîfat

Halka yokdur Hâk bilür hergiz Sürûrî keydimüz

(Okatan 2015: G. 196).

Ey Sürûrî, eğer sufi özelliğimizle zikir halkasına girmezsek Hak bilir ahaliye asla hile yapamayız. Tarikatlarda zikir çok önemli yer tutar. Toplu zikirler “halka-i zikir” diye anılır.

Ey Sürûrî düşde dağı göremez hâkķı yakīn

Zâhidüñ ‘ömri ‘abeş geçdi dirigâ h‘âbda

(Okatan 2015: G. 380).

Ey Sürûrî, düşde bile Hakkı kendine yakın görmez. Yazık zahid kimselerin ömürleri boş yere geçti.

Zâhid: “*Arapça, takdir ve tahmin eden rağbet etmeyen gibi çeşitli anlamları olan bir kelime. Kur'an-ı Kerim'de sadece bir yerde, Hz. Yusuf'un satılması konusunda geçen bu kelime, onun satın alımı konusunda insanların rağbetsiz olduğunu gösteren (Yusuf suresi 12/20) bir manaya sahiptir. Kendisini dünyadan çeken ve dinî hayata veren âhirete yönelen kişiler için kullanılır bir tâbirdir. Dünyaya gönül vermemek de zühddür. Mevlânâ'nın para gönülde değil cepte olduğu müddetçe, zengin kişilerin de zâhid sayılacağını ileri sürmesi, bu terime yüklenen enteresan bir tanımdır. Zühd çeşit çeşittir: 1. Dünyadan yüz çevirme, 2. Halktan yüz çevirme, 3. Haram ve şüphelilerden yüz çevirme, 4. Helâllerden yüz çevirme (yani haramdan kaçınmanın da ötesinde, helâl konusunda bile perhizkâr bir tutum içinde olmak)*” (Cebecioğlu 2009: 296).

Gördi bu Sürûî'yi yatur tekyede 'üryân

Ol pîr olası hâk-ı cihân gibi donatdı

(Okatan 2015: G. 469).

O pîr Sürûî'yi tekkede uryan yatarken gördü olası dünya insanları gibi donattı.

Pîr: “Farsça, ihtiyar, yaşlı kimselere pîr denir. Tasavvuf liderine de pîr adı verilmiştir. Bu kelime üstad, mütehasıs gibi anlamları da ihtiva eder: “O, bu işin pîridir” gibi. Büyük adamlar için kullanıldığı da olmuştur. Eskiden tarikat kurucusu şeyhlere de, pîr denirdi” (Cebecioğlu 2009: 213).

fâ' ilâtün/ fâ' ilâtün/ fâ' ilâtün/ fâ' ilün

İhtiyâr itseñ kanâ' at güşesin 'anķā gibi

Ey gönül eflāk olurdu menziliñ 'İsā gibi

Ey gönül, anka kuşu gibi kanaat köşesini seçsen İsa peygamber gibi gökler konağın olurdu.

Bu beyitte anka kuşundan söz ediliyor. Anka kuşu ile alakalı kısaca şu bilgiler sunulabilir: “Kafdağında yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer, asla yere konmayıp dâimâ yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alâmet bulunduran, adı var kendi yok bir kuştur. Divân şiirinde anka kuşuyla ilgili efsâne ve rivayetlere sıkça rastlanır. Beyitlerde “sîmurg veya sîreng” adı altında da zikredilen ankanın en büyük özelliği olarak Kafdağında yaşaması, renk, asla yere konmayışı, avlanmayışı ve ele geçirilemeyişi göze çarpar. Bu özellikleriyle çeşitli teşbîh ve mecâzlara konu olur. Bazan bir cennet kuşu olarak yeşil rengiyle ele alınır. Ankanın en yaygın kullanımı, sanatkârlığı temsil etmesinden kaynaklanır.” (Pala 2010: 34).

İhtişâr evlâdur ammâ yâr ile olan kelîm

Hûbdur baş-ı kelâm eylerse ger Mûsâ gibi

Sevgili ile konuşurken konuşmayı kısa tutmak en iyisidir. Musa peygamber gibi söz açmak güzeldir.

Kabz ve bast hali tasavvufta kullanılan tabirlerdir. Bast: “Arapça, tutukluk (kabz) halinin zıddı olan zihni açıklık, kalbî rica, niyaz, yalvarma hali. Bast, hal olarak, kabul, lütuf, rahmet ve ünse işarettir. Recâ'nın zıddı havf olduğu gibi, bunun zıddı da, kabz'dır. Sûfî bast halinde her şeyi kuşatır ve herşeyde tesir ederken, hiçbir şey ona tesir edemez. Sufî önce, kabz'a, sonra bast'a maruz kalır” (Cebecioğlu 2009: 33).

Ey Sürûî yâr ile her kâruñı rindâne kııl

Halka duyurma riyâ-veş şûfî gevden gibi

(Okatan 2015: G. 476).

Ey Sürûî, sevgili ile her işini ridane yap. Aptal sufi gibi yaptıklarını gösteriş gibi halka duyurma.

“*Rind dünyevi işlerini hoş gören anlamında kullanılır. Neşe ve gam ona göre aynı seviyede ele alınır. Klasik edebiyatımızda şairler kendilerini rind olarak tanımlar*” (Pala 2010: 390).

Zühhd kulun Hak’tan başka her şeyi terketmesi manasında kullanılır. Tasavvuf ehline göre zühhd, dünyayı elde bulundurmama değil kalbe sokmama şeklinde anlaşılmıştır (Ceyhan 2013: c. 44, s. 530-533).

Tasavvuf terimlerden biri de sûfî tabiridir. Cebecioğlu sûfî terimiyle alakalı şu açıklamayı yapar: “*Arapça, yünlü, yün giyen anlamına gelen bir kelime. Hakk’a vâsıl olan kişiye, sûfî, yolda süluka devam edene de, mutasavvıf denir; sûfî, vusul; mutasavvıf usûl ehlidir. Sûfî kendi nefsinde fanî, Allah ile bakîdir. Sûfî, nefsin alışkanlıklarından kurtulmuş, hakikatlerin hakikatine ulaşmıştır.*” (Cebecioğlu 2009: 244).

Riya gösteriş yapmak demektir. Gösteriş “sum’a” sufilerin kaçınması gereken bir huydur. Kuran’da kınanan bir insan davranışdır (Cebecioğlu 2009: 220). Sufizmin çoğu unsurunu içine alan bu beyitte şair ifade ettiği şeyleri inanmadığı halde şiir geleneğinden dolayı ifade etmiş değildir. Sürûrî yaşadığı şeyleri şiirleştirmiştir. Sanat olsun diye hayatında olmayan şeylerden söz etmemiştir.

Dünyâ zeninden eyle hâzer gel Sürûriyâ
Zendür egerçi merdûme merdâne kaçd ider
(Okatan 2015: G. 102).

Ey Sürûrî, gel dünya kadınından sakın. Gerçi kadındır insana erkekçesine kıyar.

Sürûrî tasavvuf ehlinde görülen ve Allah’a yaklaşmak için kadından, çocuk gâilesinden uzak durmayı hayatında uygulamış ve gazellerinde de dünya kadınlarından çekinilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kadınların, erkeğin manevi hayatı yaşamasına engel olacağı ve bir kadının “erekçe” sufiye kıyacağını söyler. Bekârlık anlamında Arapça kelime olarak “uzbe” kullanılır. “*Hız. Peygamber evlenmeyi ve çoğalmayı tavsiye ettiği halde bazı sufiler evlenmemiştir. Bazı zahitler ve sufiler hiç evlenmemişlerdir. Bu konu İslam âlimleri arasında tartışmlara yol açmıştır. Mutasavvıflara göre evlenmek zinaya düşme korkusu ile yapılır*” (Uludağ 1991: c. 4, s. 313-314).

Kalender-veş mücerredsın Sürûrî çünkü ‘âlemde
Zen-i dünyâyâ gönül bağlamak degül durur erlik
(Okatan 2015: G. 255).

Sürûrî şu dünyada kalender gibi bekâr olduğun için dünya kadınına gönül vermek erkeklik değildir.

Tasavvuf erbabının kullandığı bir tabir de kalenderdir. Dünya işlerinden alakasını kesip Allah’a yönelen kişilere denir. Bekâr, fakir ve umursamaz olmaları dikkat çeker. (Cebecioğlu 2009: 146).

Tecrîd kıl ‘alâyıkı sendin Sürûriyâ
Tâ iresin maķâm-ı nüfûs-ı mücerrede
(Okatan 2015: G. 406).

Ey Sürûrî, bütün bağlardan kendini soyutla. Böylece soyut ruhlar makamına erişesin.

Tecrid tasavvufi bir kelimedir. Bu kavramı ilk kullanan Cüneyd-i Bağdâdîdir. Daha sonra Kelâbâzî, Şehâbeddin es-Sühreverdî, Herevî, Kâşânî ve Muiyiddin İbn Arabî gibi tasavvuf ilminin mahiyetini ortaya koyan mutasavvıf âlimler tecrid kelimesi hakkında yorumlar yapmıştır: “*Sözlükte “soymak, soyutlamak, ayrı tutmak, temizlemek” anlamındaki tecrîd kelimesi tasavvufta “kalbin veya Hakk’ın mâsivâdan soyutlanması” mânâsında kullanılır. İlk dönemlerde terime genelde “sâlikin, kalbini Hakk’ın dışındaki her şeyden arındırması, kalbin tecrîdi” anlamı verilmişti.*” (Ceyhan 2011: 248-249).

Tecrid ve mücerred kelimesinin “bekârlık” anlamı da vardır.

Mücerred kavramı da dünya ve ahiret kaygısını bir tarafa bırakıp Allah’a gönül veren ve sadece O’na bağlanan derviş anlamında kullanılır.

SONUÇ:

Sürûrî, divanında yer alan şiirlerinde hayata bakış açısını yansıtmıştır. Divan şiiri geleneği ve kuralları içinde kasideler ve gazeller yazan şair, orijinal olmaktan da geri durmamıştır. Ona göre hayat şiir yazıp caize almaktan öte bir şeydir. Baharın cazibedar güzelliği, makam ve mansıp sevgisi, dünya hayatının çekiciliği, etrafında gördüğü güzellerin insanın kalbini etkilemesi, devlet yöneticilerinin ihtişamları, ülkedeki imar faaliyetleri vb. şeyler onun divanında yer almayan konulardır. Başka bir ifadeyle her insan için ilgi çekici olan dünyanın güzellikleri Sürûrî tarafından önemsenmemektedir. Belki de Sürûrî’nin en dikkat çekici yönü divanında bu tür şiirlere yer vermeyişidir. Sürûrî divanında şiirlerine bakınca onun yaşadığı dindar hayatından misalleri görülür. Tahsil hayatından olgunluk yaşına kadar Allah’a tam teslim olmuş bir kul, onun rızasına ermeyi hedefleyen bir insan portresi karşımıza çıkar.

Sürûrî hacca gitmesiyle açılan ikbal yollarını her zaman Hakk’ın kendisinden hoşnut olacağı istikamette kullanmıştır. Sanatını ifa ederken de yaşadığı hayat tarzı ile sanatının paralellik içinde olduğu görülür. Yaşadığı şeylerin şiirini yazmış, onları anlatmıştır. Hayatında yer almayan veya mühim görmediği şeyler üzerine şiir de yazmamıştır. Sürûrî’nin divanında yer alan dini tasavvufi şiirlerinde Türkçeye getirdiği yenilikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Sürûrî varlıklı bir ailenin evladı olarak iyi bir eğitim aldıktan sonra önce medreselerde müderrislik yapmış sonra kadı olarak atanmış ve devlet hizmeti yapmaya başlamıştır.
2. Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzadesi Sultan Mustafa’nın eğitimini üstlenen Sürûrî, şehzade Mustafa adına şiirler yazmış ve şehzadenin isteği üzerine kitaplar tercüme ve telif etmiştir. “955’de (m. 1549) mutaşarrıf-ı livâ-i Karaman olan Şehzâde Sultân Muştâfâ merhûma mu’allim ta’yîn buyuruldu. 960’da şehzâde-i müşârun ileyhiñ vukû’-ı irtihâlinde Surûrî kemâl-i hüzn ile...” (Aydemir-Özer 2019: 206).
3. Âlim, şair, Mesnevi şarihi, mutasavvıf ve mütefekkir Sürûrî’nin yukarıda bir beyitinde ifade ettiği gibi sultanların âdil olması gerektiğini, zulüm yoluna sapmamalarını, haktan ayrılmamalarını talep ettiği görülür. Kuşeyri Risalesi’nde şu kayıt geçmektedir: Üstad Ebu Ali ed-Dakkak’tan dinledim: “*Hakkı müdafâ etmekten susan dilsiz şeytandır*” (Risale-i Kuşeyri 1980: 172). Gerçekten de şair, âlim ve mutasavvıf Sürûrî haksızlık karşısında dilsiz şeytan durumuna düşmemek için itirazını dile getirmiştir. Şehzade Mustafa’nın babası tarafından boğdurulmasından sonra duruma çok üzülmüş ve bu kadar bahadır ve cengâver bir şehzade öldürülmemeliydi diyerek şiirler yazmış tepkisini dışa vurmuştur. Osmanlı aydını, karşısındaki insan Kanuni sultan Süleyman da olsa haksızlık karşısında susmamış, adaletten ayrılmamaları hususunda onları uyarmıştır.
4. Sürûrî’nin şehzadenin boğdurularak öldürülmesine karşı takındığı tutum onun devlet hizmetindeki görevinin sona ermesine sebep olmuştur. Divanında Kanuni Sultan Süleyman’a yazılmış sadece bir tek kaside vardır.

5. Devlet hizmetinden ayrılan şair Sürûrî, bundan sonraki hayatını İstanbul Kasımpaşa'da yaptırdığı bir camide halka "Mesnevi" dersleri okutarak geçirmiştir. Eslâf'ta anlatıldığına göre maişetini kazanmak için kimseye boyun eğmeyen Sürûrî, tersane çalışanlarının ve gemi adamlarının göz kulak olmasıyla hayatını sürdürmüştür. (Aydemir-Özer 2019: 206).

6. Çok velût bir kabiliyet olan Sürûrî Arapça ve Farsçayı da şiir ve kitap yazacak, tercüme ve şerhler yapacak kadar ileri seviyede biliyordu. Sürûrî, divanından dini ve tasavvufi söylemleri içeren beyitler seçilen bu makalede aynı zamanda şairin Türkçe kullanımına da örnek teşkil edebilecek beyitler görülecektir. Şair yaşadığı çağda ve aldığı eğitimde Arapça ve Farsça kullanımı çok yaygın olduğu halde terkiplerinde ve tavsiflerinde sade Türkçeyi kullanma yolunu seçmiş ve divan şiirini halkın anlayabileceği bir seviyede inşad etmiştir. Sürûrî divanında görülen Arapça ve Farsça kelimeler ise zamanın etkisiyle ve İslam kültürünün tesiriyle kullanılmış kelimelerdir. Sürûrî'nin yaşadığı çağ dikkate alınır o dönemde halkın anlayabileceği bir dil kullanımı görülebilir. Bu dil kullanımı Ahmet Yesevi ile başlayan Yunus Emre ile devam Anadolu Türk Müslümanlığına tasavvuf kültürünü anlatmanın en uygun yöntemi denebilir. Ne Mevlana'da ne de Yunus Emre'de şiir başka bir amaçla veya propagandaya yönelik kullanılmamıştır. Saf şiir örneği sayılan bu tür şiirler hiçbir zaman kıymetini kaybetmeden insanlıkla beraber yaşamaya devam edecektir. Aynı şekilde Sürûrî'de de saf şiir örneği sayılabilecek pek çok gazel ve kasideleri gösterilebilir. Mesela, divanda bulunan üç kasidede devlet büyüklerine yapılmış övgüler, alkışlar, takdirler yer almaz. Tasavvuf büyüklerine yazılan takdir ifadeleri ve tasavvufun unsurlarını övgüyle anlatan çok sayıda gazel ve beyit görmek mümkündür. Klasik Türk şiirinde bütün divanlarda devlet büyükleri sultanlar, sadrazamalar, vezirler, askeri ve ilmi şahsiyetler hakkında yazılmış pek çok kaside ve gazele rastlamak mümkündür. Fakat Sürûrî'de devrinin şairlerinde gördüğümüz devlet büyüklerini öven kaside ve gazellere rastlanmaz. Bu bilerek yapılmış bir tercihtir. Sürûrî sanatını devlet büyüklerini methetmek amacıyla yönelik olarak dahi kullanmamıştır. Bu yaklaşım onun dil kullanımına da yansımıştır. Hayatını safi olarak dini ve tasavvufi ilkelere göre yaşayan Sürûrî sanatını da hayatına uygun olarak yaşamıştır.

7. Divan tertibinde her kafiye harfi değişikliğinde önce Farsça gazel veya gazeller yer alır. Farklı şairlerin gazellerine yazdığı nazireler bolca görülür. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesine rağmen kaside ve gazellerinde Türkçe kelimelere fazlaca yer vermiş olması ayrıca dikkat çekici mahiyettedir. Divanda Arapça ve Farsça terkiplere de çok az yer vermiştir. Sürûrî, divanında yer alan kasideler (üç adet kaside) ve gazellerini aslında Arapça ve Farsçaya şiir yazabilecek kadar hâkim olduğunu göstermek istemesine söylemiştir. Asıl amacı Allah'ı, peygamberi, tasavvufun unsurlarını anlatmak olan şair amacının dışına çıkmamaya gayret etmiştir.

8. Makalenin girişinde anlatılan tasavvufun tarifi ve ilkelerine harfiyyen riayet etmiş ve divanında ve başka eserlerindeki şiirlerinde bunu göstermiştir. Fenârîzade ile aralarına soğukluk girdiği için ilmiye yolunu bırakıp Emir Buhârî'nin damadı ve zaviyesinin şeyhi Nakşbendi Mahmut Efendiden inabe alarak dervişlik yoluna süluk etti (Mehmet Süreyya, 1311: c. 3, s. 12). O bir müddet sonra hacca gitti. Sürûrî'nin hac farızasını yerine getirmesi şerefini ve kıymetini arttırdı (Aydemir-Özer 2019: 205).

9. Sürûrî hiç evlenmemiş, bir hanımla birlikte yaşamamıştır. Bunu da gazelinde işlemiş bekâr hayatı yaşadığını, dünya kadınlarına tabi olmadığını itiraf etmiştir. Dolayısıyla Sürûrî'nin evlatları olmamıştır. Evliliği bir kadının emrine girmek ve ilmi araştırmalarına kısıtlama getirmek olarak mütalaa eden şair hayatını da her şeyden azade şekide sürdürmüştür. Kısacası Sürûrî'yi hayatı ve sanatı arasında paralellik olan bir şahsiyet olarak niteleyebiliriz.

10. Allah'ın doksan dokuz isminden altı tanesini şiirlerinde kullanmıştır. Farsça olarak Huda ismini kullanır. Türkçe olan Tanrı ismine de şiirlerinde yer vermiştir. Allah'ın Kuran'da geçen esma-i hüsnası Müslüman Türk halkı tarafından zikirlerinde kullanılan isimlerdir. Yani burada da sanatı ile dil kullanımı arasında tezat yoktur.

11. Peygamber isimlerinden en fazla Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'e gazellerinde yer verdiği görülür. Sürûî gazellerinde İsa peygamberi Kuran'da geçen özellikleriyle anlatmıştır.

12. İslam peygamberi Muhammed'in özellikle Ahmed ve Muhammed isimleri üzerinde durur:

Kuran'da Muhammed ve Ahmed isimleri ayrı ayrı geçer. Muhammed suresi adıyla bir sure de vardır. "Vakti geldi, Meryem'in oğlu İsa da: *"Ey İsrail oğulları! dedi, "Ben size Allah'ın Resulüyüm. Benden önceki Tevrat'ı tasdik etmek, benden sonra gelip ismi "Ahmed" olacak bir resulü müjdelemek üzere gönderildim. Ne zaman ki o peygamber, açık açık delillerle kendilerine geldi: "Bu, kesin bir büyüden ibarettir!" dediler"* (Saff suresi 61/6). "Ahmed" adı:

a) *"O, Allah'a başkasından daha çok hamdeder"* demektir.

b) *"O, kendisinden ihlastan ve güzel huylardan dolayı, başkalarından daha çok övülmüştür"* (Razi 2002: c. 21, s. 462).

Elmalı Hamdi Yazır, tefsirinde Ahmed ve Muhammed adlarının hamd anlamı içerdiğinden bahsetmiştir. Ayrıca hadislerde de 'Ahmed' ve 'Muhammed' isimleri hakkında açıklayıcı malumat vardır: (Buhârî, "Menâkıb", 17, "Tefsîr", 61/1; Müslim, "Fezâ'il", 124). (Kurtubî 2003: c. 17, s. 305). 13. Sürûî sufiliğin özellikleri arasında yer alan "kılltü'l-menam" 'az uyumak', "kılltü'l-kelam" 'az konuşmak' düsturlarına şiiirlerinde sıkça yer vermiştir. Ona göre hayat yiyip içip yan gelip yatılacak, keyif sürülecek bir şey değildir. Hayatını Allah'ın rızasını kazanmak için yaşamış, ilim yolunda harcamıştır. İstek üzerine veya kendisi tarafından telif veya tercüme ettiği 34 adet eseriyle meşgul olmuştur. Ayrıca medreselerde müderrislik yapmış ve kadılık görevlerinde de bulunmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadesi Sultan Mustafa'ya bizzat Kanuni Sultan Süleyman'nın emriyle hocalık yapmış ve şehzadenin talihsiz bir şekilde boğdurularak öldürülmesini içine sindirememiştir. Devletten aldığı maaşını kesilmesine önem vermeyerek yapırdığı camide hayatının sonuna kadar Mevlana'nın Mesnevi'sini halka şerh edip okutmuş ve anlatmıştır. Kaynaklar onun faziletli, olgun, bilgili bir kişi olduğunu yazar. Şiir ve belagat bilmekte üzerine yoktur. Tatlı dillidir. Huyu güzeldir. İffet, ismet, istikamet mürevvet ullüvvi cenab gibi ahlaki yüksek faziletleri her hususta göstermiş ve herkese onaylatmıştır. Zamanında geçerli olan edebi ve dini bütün ilimlerde otoritedir (Ayni 1993: 197). Halk arasında çok büyük bir bilgin olarak tanınır ve sevilir (Çelebioğlu 1994: 117). Hayatının her karesinde inandığı değerlere bağlı kalmış, safi ve tertemiz bir mümin olarak yaşamış ve yaşadığı gibi ahirete göçmüştür.

14. Sürûî bazı gazellerinde: "Hâsılı çünkim bir oğuldur cihanda adın/ Hayf ola şol kimseye kim ömri oğlansız geçer (Okatan 2015: G. 100/3) diyerek "oğlansız" geçen bir ömre yazık olmuştur demesi devrinin anlayışı ile açıklanabilir. *"Divan edebiyatında gelenek, şiirin şekli yönünü değişmez ve dışına çıkılamaz surette tesbit ettiği gibi muhtevayı da belirli bir daire içinde sınırlamıştır. Divan şiiri uyulması gereken bir teşrifati olan, beraberinde şair için bir teşrifât getiren bir edebiyattır. Divan şairi bu teşrifatin içinden konuşur ve bununla kendine ikinci bir tabiat kazanır. Onun duyuş ve buluşları, bu ikinci tabiata adapte olarak ifade sahasına çıkar. Şövalyelik ocağına giren nasıl bu ocağın nizamının gerektirdiği başka bir hüviyet, yeni bir yaşayış tarzı benimsiyorsa, aşk ideali ve bağlandığı sevgili tipi başka çevrelerin insanlarınınkinden nasıl ayrılıyorsa, bir derviş kapılandığı dergâhın âdâb ve erkânına göre nasıl değişik bir hayat üslûbu içine giriyorsa divan şairi olmak, bu şairliğe kabul edilmek isteyen kimse de duygu ve tavırda onun teşrifatını benimseme ve yerine getirme hali içine girmektedir. Öyle ki hayatında içkinin damlasını ağzına koymamış bir kimse iken onun teşrifatı gereği olarak elinden şarap kadehi eksik olmaz, ayağı meyhâneden dışarı çıkmaz bir kişi suretinde görünecek, şeyhülislâm veya kazasker dahi olsa şiirinde açıktan açığa ve bütün şevkiyle meyi, meyhâneyi terennüm edecektir. O daireye giren şair, aşkı söyleyecekse onu asıl hayatındaki gibi ve sevgilisinin asıl hüviyetiyle değil, duygularını divan şiiri geleneğindeki aşk modeline uydurarak, oradaki aşk tarzı ile ve sevgilisini de oradaki sevgili tipine adapte etmek suretiyle ifade edecektir"* (Akün 1994: 389-427). Tolasa şiirlerde kadın tasviri yapılmasını şehvânî duyguların uyandırılmaması olarak açıklar: *"O dönemdeki algıya göre kadının edebi metinlerde anılması veya tasvir edilmesi şehvânî duyguların uyanmasına sebep olur. Hâlbuki erkeğin tasvirinde bu mahzur ortadan kalkar. Buna göre şairler şiirlerinde kadın yerine erkek tasviri yapmışlardır. Kadının sosyal hayatta yer almaması ve sanat ve iş dünyasında olmaması da bu tercihte önmlî sebeplerdir"* (Tolasa 2001: 90). Klasik şiirde kadının geri planda tutulmasının sebeplerinden bir başkası da tasavvufta yer bulan aşk ve güzellik anlayışıdır. Bu anlayışa göre mutlak güzelliğin yansıması olan sevgili tipi en mükemmel şekilde temsilini erkek güzelliklerde bulur (Doğan 2006: 105). "Divan şiirinde erkeğe yönelik övgülerin çoklukla

bulunması ümmet dönemi kültürünün uzantısı olan feodal/ataerkil yapısının topluma hâkim olmasıdır. Toplumdan soyutlanan kadının işlevini tamamıyla erkeğin üstlenmesi edebiyat sahasında görülür olmuştur” (Kaya 1990: 274). Tasavvufî anlayışta güzelliğe erişmenin yolu şehvî duygulardan uzak ve bedensel hazlardan arınmış olmaktır (Dingil 2000: 140). İlahi aşka ulaşmak için maddi aşkı hakir görmüşler ve kadın aşkından ve şehvetten uzak durmak şartıyla civanlara yönelmeyi tavsiye etmişlerdir (Kortantamer 1997: 234). Sürûrî de gelenek ve teşrifatı olan bir edebiyatın içinde yetişmiş bir şair olarak içinde yetiştiği kaideleri aşamazdı.

Kaynakça

- Abdülkerim Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, hzl. Süleyman Uludağ, İstanbul 2021.
- Aclûnî, II, 132.
- AYDIN, İbrahim Hakkı, “Kenz-i Mahfî”, TDVİA, c. 25, Ankara 2022.
- Ahmet b. Hanbel, el- Müsned, XVI, 39 6; Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 11; Müslim, Fedâil, 156; Tirmizî, Tefsir, 34.
- Ahmet Eflâkî, ARİFLERİN MENKİBELERİ, c. 1, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.
- AKARPINAR, R. Bahar, “Sûfî Kültüründe Sembollerin Yeri ve Önemi Hakkında Bir Deneme”, Türkbilig Türkoloji Araştırmaları, S. 7, Ankara 2004.
- Ali el-Müttakî, II, 241.
- AKÜN, Ömer Faruk, “Divan Edebiyatı”, TDVİA, İstanbul 1994. AYDEMİR, Emrah – ÖZER, Fatih, müellif: Faik Reşâd, Eslâf, Ankara 2019.
- AYDEMİR, Emrah – ÖZER, Fatih, müellif: Faik Reşâd, Eslâf, Ankara 2019.
- AYDIN, Mehmet S., Din Felsefesi, İzmir 2002.
- AYVAZOĞLU, Beşir, “Dil, Mecaz, Sembol”, Dergah Yay., c. 1, s. 1, İstanbul 1990.
- BAYSAL, Jale, “Divan Edebiyatı Üzerine Tanıtıcı Bir Yazı”, ODŞÜM, Haz. Mehmet Kalpaklı, İstanbul 1999.
- BAYTOP, Turan; KURNAZ, Cemal; “Lale”, TDVİA, c. 27, Ankara 2003.
- BİLGİN, A. Azmi, Türk Tasavvuf Edebiyatı Makaleleri. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016.
- BOLAY, S. Hayri, Felsefî Doktrinler Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Buhârî, Enbiyâ, 10.
- Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 11.
- Buhârî, Savm, 69; Enbiya, 24; Tefsîru-l Kur’ân, 2; Müslim, Savm, 126; İbn Mâce, Savm, 41.
- Buhârî, Enbiya, 31, Tefsîru’l Kur’ân, 7; Rikâk, 43; Tevhid, 31; Müslim, Fedâil, 160; Ebû Dâvud, Sünnet, 13.
- Buhârî, Rikak, 18; Müslim, Münafikîn, 71-73
- Buhârî, “Menâkıb”, 17, “Tefsîr”, 61/1; Müslim, “Fezâ’il”, 124.
- CEBECİ, Lüfullah, “Selsebil” TDVİA, c. 36, İstanbul 2009.
- CEBECİOĞLU, Ethem (1987), “Prof. Nicholson’un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri”, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, C. XXIX, Ankara.
- CEBECİOĞLU, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ağaç Yay., İstanbul 2009.
- CEYHAN, Semih, TÜRKİYE’DE TARİKATLAR, İstanbul 2015.
- CEYHAN, Semih, “Zühd”, TDVİA, İstanbul 2013.
- CEYHAN, Semih, “Tecrid”, TDVİA, c. 40, İstanbul 2011.

- COŞAN, Esat, TABAKÂTÜ'S-SÛFİYYE SOHBETLERİ, İstanbul 1993.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, İstanbul 1994.
- DEMİRCİ, Mehmet, Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 2001.
- DİNGİL, Filiz, "Platon'da Oğlan Aşkına Dair Kaygılar", Kebikeç, Sayı: 13, Ankara 2000.
- DOĞAN, Muhammed Nur, Fatih Divanı ve Şerhi, Yelken Yayınları, İstanbul 2006.
- Ebu Davud, Cenâiz 20; İbn Mâce, Cenâiz 4.
- Ebü'l-Alâ Afîfî, Ta'likâtü'l-Fuşûşî'l-hikem (İbnü'l-Arabî, Fuşûş [Afîfî] içinde), II, 64, 91. Mu'cemü's-şûfî, s. 302, 480, 583, 984, 1266.
- ERBAŞ, Ali, "Tuba", TDVİA, c. 41, İstanbul 2012.
- ERAYDIN, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 2017.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, Marifetname, Elif Ofset, İstanbul 1979.
- Fahreddin er-Razi; Tefsîr-i Kebîr, c. 22, Huzur Yayınevi, Ankara 1995.
- İMAM KURTUBÎ, EL-CÂMİU Lİ AHKAMUL-KUR'ÂN, c. 7, BURUC Yayınları, İstanbul 1998.
- İMAM KURTUBÎ, EL-CÂMİU Lİ AHKAMUL-KUR'ÂN, c. 17, BURUC Yayınları, İstanbul 2003.
- İZ, Mahir, Tasavvuf, İstanbul 1969.
- İZ, Fahir, Eski Türk Edebiyatında Nazım, c. 2, Ankara 1995.
- KARA, Mustafa, "Fena", TDVİA, c. 12, İstanbul 1995.
- KARA, Mustafa, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul 1999.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri, Ankara 2001.
- KOÇ, Turan, Din Dili, İstanbul 1998.
- KORTANTAMER, Tunca, Nevîzâde Atâyî ve Hamsesi, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1997.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara 2003.
- KAYA, İdris Güven, "Dukainzade Yahya Bey'in Şiirlerinde Cinsellik", Jurnal of Turkish Studies, Sayı: 14, Ankara 1990.
- Kur'an: Âl-i İmran suresi 2/41. Al-i İmran suresi 4/149. Araf suresi 7/179. Araf suresi 7/172. Bakara suresi 2/52, Bakara suresi 2/165, Bakara suresi 2/87, 253. Casiye suresi 45/7. Cinn suresi 72/26. En'âm suresi 6/102. Enbiya suresi 21 /79, 81, 82. İnsân suresi 76/17 18. İnsan suresi 76/18. Kalem suresi 68/52. Maide suresi 5/112-115, Maide suresi 5/54. Meryem suresi 19/96. Necm suresi 53/12-15. Neml suresi 27/65, Neml suresi 27/16, 17, 44. Nisa suresi 4/79. Nisa suresi 3/48. Rad suresi 13/43. Sad suresi 38/30-40. Sebe suresi 34 /12-21. Yasin suresi 36/78, Yasin suresi 36/82. Yusuf suresi 12/3-53. Zariyat suresi 51/56.
- Kuşeyri Risalesi, (Mütercim: Ali Arslan), Arslan Yayınları, İstanbul 1980.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul 1984.
- Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmani, c. 3, İstanbul 1311.
- Mehmet Ali Ayni, Türk Ahlakçıları, 2. Baskı, İstanbul 1993.
- Müslim, İmân, 147.
- Müsned, III, 71; IV, 183-184.
- Necmeddin el-Kübrâ er-Râzî, "Et-turuku ilallah bi-adedi enfâsi'l-halâik" "Allah'a giden yollar, mahlukâtın nefesleri sayısındadır", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yazma Eserler.

- OCAK, Ahmet Yaşar, “Tasavvuf, Sûfiler ve Tarikatlar, Tekkeler”, Osmanlı Uygarlığı, Haz. Halil İnalçık-Günsel Renda, c.1, İstanbul 2003.
- OKATAN, H. İbrahim, Sürûrî Divanı, Ankara 2015.
- OKUYUCU, Cihan, Divan Edebiyatı Estetiği, İstanbul 2004.
- OKUYUCU, Cihan, “Klasik Türk Edebiyatında Tatar kelimesinin kullanımına dair”, IRCICA Research Centre for Islamic History, Art and Culture, İstanbul 2008.
- ÖNGÖREN, Reşat, “Tarikat”, TDVİA, c. 40, İstanbul 2011.
- ÖNGÖREN, Reşat, “Şeyh”, TDV. İslâm Ansiklopedisi, c. 39, s. 50, İstanbul 2010.
- ÖNGÖREN, Reşat, “Tasavvuf”, TDVİA, c. 40, İstanbul 2011.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, Kur’ân ve Sünnete Göre Tasavvuf, İstanbul 1997.
- PALA, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul 2010.
- Popovic, Alexandre – Gilles Veinstein (ed.), İslâm Dünyasında Tarikatlar: Gelişmeleri ve Aktüel Durumları, trc. Osman Türer, Suf Yayınları, İstanbul 2004.
- PÜRCEVÂDÎ, Nasrullah, Can Esintisi İslâm’da Şiir Metafiziği, Çev. Hicabi Kırılancı, İstanbul 1998.
- SARAÇ, M. A. Yekta, “Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği”, İlmî Araştırmalar, s. 10, İstanbul 2000.
- ŞAFAK, Yakup, Klâsik Şiir Üzerine Yazılar, Konya 2003.
- Taberani, el-Evsat, 7/134.
- TARLAN, Ali Nihat, Fuzûlî Divanı Şerhi, Ankara 1998.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, Tarih İçinde Türk Edebiyatı, İstanbul 1990.
- TOLASA; Harun, Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası, Ak-Çağ Yayınları, Ankara 2001.
- TÜRER, Osman, Osmanlılarda Tasavvufî Hayat. 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.
- TÜRER, Osman, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, İstanbul 1998.
- ULUDAĞ, Süleyman; İbrahim Hakkı Erzurumî, TDİB Yayınları, Ankara 2015.
- ULUDAĞ, Süleyman; İbrahim Hakkı Erzurumî, TDİB Yayınları, Ankara 2015.
- ULUDAĞ, Süleyman, Tasavvuf ve Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yay., İstanbul 2012.
- ULUDAĞ, Süleyman, “SİDRETÜ’L-MÜNTEHÂ”, TDVİA, c. 37, İstanbul 2009.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Mücerred”, TDVİA, c. 31, Ankara 2020.
- ULUDAĞ, Süleyman, “A’ZEB”, TDVİA, c. 4, İstanbul 1991.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Halvet”, TDVİA, c. 15, İstanbul 1997.
- UZUN, M. İsmet, “SİDRETÜ’L-MÜNTEHÂ”, TDVİA, c. 37, İstanbul 2009.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kuran Dili, c. 8, Eser Yayınları, İstanbul 1979.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kuran Dili, c. 7, Eser Yayınları, İstanbul 1979.
- YILMAZ, H. Kâmil, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, Ensar Yay., İstanbul 2020.
- YILMAZ, H. Kamil, 300 SORUDA TASAVVUFÎ HAYAT, Erkam Yayınları, İstanbul 2010.

YURDAGÖR, Metin, “Beka”, TDVİA, c. 5, İstanbul 1992.

ZEMAHŞERİ, EL-KEŞŞAF ‘AN HAKĀ’İKİ ĞAVAMİDİ’T-TENZİL VE ‘UYUNİ’L-EKĀVİL Fİ VUCUHİ’T
TE’VİL, c. 4, TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 70, İstanbul 2016.

ZEMAHŞERİ, EL-KEŞŞAF ‘AN HAKĀ’İKİ ĞAVAMİDİ’T-TENZİL VE ‘UYUNİ’L-EKĀVİL Fİ VUCUHİ’T
TE’VİL, c. 6, TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 70, İstanbul 2016.